

Korpusna vojna oblast

Stanje vojnopozadinskih ustanova i jedinica do formiranja Korpusne vojne oblasti

Formiranjem i razvojem partizanskih jedinica i stvaranjem veće slobodne teritorije iskršli su mnogi važni zadaci koji su stajali pred rukovodstvom NOP-a. Na slobodnoj teritoriji bilo je potrebno formirati vojnopozadinske organe radi usklađivanja djelatnosti civilnih i vojnih vlasti i radi boljeg obezbjeđivanja operativnih jedinica materijalnim sredstvima. S tim u vezi, Vrhovni komandant NOV i POJ izdao je, početkom septembra 1942. godine, naredbu o formiranju pozadinskih vojnih vlasti. Prema njoj trebalo je na slobodnoj partizanskoj teritoriji formirati komande područja, komadne mjesta, partizanske i seoske straže.⁵⁰⁹

Obično se komanda područja formirala na mobilizacijskom području jednog partizanskog odreda, obuhvatajući jedan ili više kotareva. Teritoriju svake komande, kao i potčinjenih joj komandi mjesta, određivali su glavni štabovi, te štabovi grupa partizanskih odreda ili zona. Komande mjesta, partizanske i seoske straže, bili su izvršni organi komandi područja, koji su se postavljali u većim mjestima. Partizanske straže, kao organi komande mjesta i štabova NOP-a, postavljale su se na važnijim mjestima, raskršćima i drugim mjestima, a njihovu jačinu određivala je komanda područja prema potrebi. Komande područja i komande mjesta nosile su naziv prema sjedištu zoni ili mjestu gde su se nalazile.

Komandu područja sačinjavali su: komandant, koji je bio odgovoran za rad svih organa pozadinskih vojnih vlasti, zamjenik komandanta zadužen za ekonomska pitanja, pomoćnik komandanta koji je rukovodio radom političkih organa, stalni vojni sud područja koga su sačinjavali: zamjenik komandanta područja, komandant mjesta ili njegov zamjenik i treći — sudija uzet iz redova partizana neke udarne jedinice ili straže. Sličan je bio i sastav komande mjesta.

Prema pomenutoj naredbi, dužnosti i zadaci komandi područja bili su:

»— mobilizacija ljudstva za NOV i pozadinske vojne dužnosti,
— staranje o ishrani, snabdijevanju i smještaju operativnih jedinica i pozadinskih vojnih organa, pribiranje hrane u magacine,

⁵⁰⁹ Arhiv VII, k. 6 A, reg. br. 2/1.

— obrazovanje vojnih radionica i skladišta i rukovanje njima, organizovanje javnih radova u sporazumu sa NOO-ima,

— sanitetska služba u pozadini, obrazovanje sanitetskih ustanova, rukovođenje i staranje o njima,

— uspostavljanje i regulisanje svih vrsta saobraćaja, staranje o transportu trupa i materijala,

— staranje o redu i poretku i na teritoriji područja, borba protiv pete kolone, panikerstva i sabotaze, protiv špijunaže i svakog oblika služenja neprijatelju, kontrola nad rukovanjem konfiskovanom imovinom narodnih neprijatelja, vršenje vojne sudske vlasti,

— organizacija obavještajne službe,

— postavljanje i kontrolisanje komandi mjesta i partizanskih straža,

— održavanje tijesnog dodira i saradnja sa NOO-ima i staranje o sprovođenju u djelo odluka ovih odbora«.

Zadaci komandi mjesta bili su isti kao i komandi područja, čiji su izvršni organi i po čijim naređenjima su radili. One su kontrolisale kretanje građana i vojnika u pozadini, vršile hapšenja i izvršavale presude vojnih sudova, te su izdavale legitimacije i objave za kretanje.

Dužnosti partizanskih straža bile su:

— »Vršenje svih poslova koji se odnose na mobilizaciju obaveznika rejona koji im je dodijeljen od komande mjesta, u ovom cilju prikupljaju podatke i vode tačnu evidenciju mobilisanih po četama, nesposobnih, ranjenih, bolesnih, određenih u partizanske straže i poginulih i umrlih partizana, podaci se prikupljaju ličnom konstatacijom i uzimanjem podataka od seoskih straža, NO-a i vojnih komandi,

— obilaze povjereni im rejon i održavaju na njemu red i poredak i kontrolišu elemente neprijatelja Narodno-oslobodilačke borbe,

— staraju se o prijehu, smještaju i snabdijevanju prolazećih trupa,

— regulišu i kontrolišu cijeli vojni i privatni saobraćaj u svom rejonu. Sva lica bez propisanih isprava, kao i sumnjiva lica, bila ona građanska ili vojna, sprovode nadležnoj komandi mjesta,

— izdaju stanovništvu svoga rejona objave za kretanje. Koje će straže izdavati objave, a koje će ih samo kontrolisati određuje nadležna komanda mjesta,

— kontrolišu rad seoskih straža koje određuje opštinski NOO, potpomažu NO-e i seoske povjerenike u sprovođenju naredaba vojnih vlasti i odluka NO-a,

— staraju se o zaštiti stanovništva sprečavajući ubistva, pljačku, nasilje i paljevinu

— organizuju obavještajnu službu i službu veze na svom terenu,

— staraju se o čuvanju svih stvari, objekata i lica koja su im povjerena«.

Na osnovu naredbe Vrhovnog komandanta NOV i POJ od septembra 1942. godine, početkom oktobra iste godine, na operativnom području 1. korpusa NOV Hrvatske, formirane su od strane Glavnog štaba Hrvatske tri komande područja i to za sektor Banije, Korduna i Like.

Komanda banijskog područja, sa sjedištem u selu Žirovac, obuhvatala je teritoriju Banije i kao jedno područje ostala je do kraja rata. U komandi područja, na dužnosti komandanta smjenjivali su se: Branko Borojević, Simo Todorović, Đuro Bakrač i Dušan Sužnjević Ciko, na dužnosti pomoćnika (od marta 1944. godine politički komesar) bili su: Joco Milobratović, Đuro Čizmek, Milan Marković, Dragan Mitić i Milan Despot, a zamjenici komandanta bili su Adam Vladić, Milan Sibinić, Dušan Sužnjević Čiko i Simo Čavić.

Komanda kordunaškog područja, sa sjedištem u Perić Selu, konstituisana 16. septembra 1942. obuhvatala je teritoriju Korduna i zapadni dio Karlovačkog kotara. U komandi toga područja, komandanti su bili: Milutin Košarić, Milić Dejanović, Dušan Rkman i Joco Ermić, a na dužnosti pomoćnika: Dušan Dmitrović, Joco Ereimić, Dušan Rkman i Božo Spaček.

Komanda ličkog područja (komandant Dušan Bursać, pomoćnik Boško Marić), sa sjedištem u selu Šalamunić, obuhvatala je teritoriju Like. Kako se slobodna teritorija Like, poslije četvrtе neprijateljske ofanzive proširila, to su naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 31. marta 1943. godine formirana od jednog područja dva i to: prvo ličko područje (komandant Rade Ratković, pomoćnik Ilija Uzelac), koje je obuhvatalo teritoriju kotareva: Korenica, Otočac, Perušić, Gospić, a privremeno i Brinje i drugo ličko područje (komandant Stojan Dragaš, pomoćnik Nikola Divljak) sa kotarevima Udbina, Gračac i Donji Lapac.

U decembru 1942. godine formirana je i Komanda Žumberačko-pokupskog područja (komandanti Boca Balaš i Jurica Draušnik, pomoćnici Jurica Draušnik i Josip Žganec), sa sjedištem u selu Sošice. To područje pokrivalo je teritoriju Žumberka i Pokuplja. Razvojem partizanskih jedinica i proširenjem slobodne teritorije, a i radi lakšeg rukovođenja, oktobra 1943. godine došlo je do reorganizacije i formirana su dva područja: Žumberačko područje (komandant Jurica Draušnik, pomoćnik Matija Raković, Ivan Pipić i Tomo Dijanović) i Pokupsko-turropoljsko područje (komandant Fabijan Sokolčić, pomoćnik Tomo Kruhan).

U istoj, 1943. godini, 16. decembra za teritoriju kotara Karlovac formirana je komanda Karlovačkog područja (komandant Herman Furlan, pomoćnici Stevica Lukačić i Pero Matačić).

Početkom 1944. godine, 27. februara, formirana je Komanda Bihačkog područja, koja je pokrivala teritoriju kotar Cazin i Bihać. Komandant područja je bio Zuhdija Rizvić, pomoćnik Milić Stojić, a zamjenik major Meho Abazović, do tada komandant mjesta Velika Kladuša.

Sve napred navedene komande područja bile su do marta 1944. godine, kada se formira vojna oblast 4. korpusa (Korpusna vojna

oblast), pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske, preko odsjeka za vojne vlasti u pozadini, a od tada bile su pod komandom Korpusne vojne oblasti kao njeni izvršni organi.

Komande područja, odnosno vojne vlasti u pozadini, radile su i djelovale na osnovu detaljnijih uputstava izdanih od strane Vrhovnog štaba NOV i POJ i Glavnog štaba Hrvatske. Zahvaljujući njima, a imala su statutarni karakter, znali su se zadaci vojnih i civilnih vlasti u pozadini. Kompetencije su im bile razgraničene, ali su uputstva isticala potrebu saradnje vojnih sa civilnim vlastima i odnos vojnih vlasti u pozadini prema operativnim jedinicama. Uputstva su u detalje propisala zadatke komandi područja, komandi mjesta i partizanskih straža.⁵¹⁰

Jedno od značajnih uputstava bila je i naredba Glavnog štaba Hrvatske, od 21. decembra 1942. godine, kada je pri istom štabu formiran ekonomski odsjek, postavljeni njegovi zadaci, dužnosti i regulisan način snabdijevanja narodnooslobodilačke vojske. Osnovni zadaci i dužnosti toga odsjeka bili su da: rukovodi ishranom cjelokupne vojske Hrvatske, vrši snabdijevanje vojske naoružanjem, odjećom i obućom, organizuje izradu vojničke spreme i prikuplja podatke o zalihama hrane u vojnim magazinima i narodnooslobodilačkim fondovima pri NOO-ima, vrši kontrolu snabdijevanja i preduzima mjere protiv svih nepravilnosti, vršeći raspodjelu izrađene i zaplijenjene opreme po jedinicama, a prema mogućnostima i njihovim potrebama.

Snabdijevanje NOV vršilo se putem pomoći koju je narod davao svojoj vojsci, preko narodnooslobodilačkih fondova pri NOO-ima, u naturi ili novcu, iz ratnog plijena kojeg su jedinice u borbama s neprijateljem zarobile, kupovanjem za gotov novac, rekvizicijom, konfiskacijom i organizovanjem radionica za izradu vojničke spreme.

Komande područja su bile ovlašćene da prikupljaju priloge iz narodnooslobodilačkih fondova i da ih prema potrebama raspoređuju jedinicama. Samo u izuzetnim slučajevima operativne jedinice mogle su direktno prikupljati priloge preko narodnooslobodilačkih fondova.

Ratni plijen se većim dijelom raspoređivao jedinicama prema njihovim potrebama, bez obzira koja je jedinica do njega došla, o čemu su štabovi jedinica redovno izvještavali ekonomski odsjek Glavnog štaba Hrvatske o svakom ratnom plijenu u hrani, vojničkoj opremi, novcu, dragocjenosti i drugo.

Kupovanjem za gotov novac jedinice su se snabdijevale samo u iznimnim slučajevima, tamo gdje nisu postojali NOO-i, i gdje drugih mogućnosti za nabavku hrane nisu postojale. Snabdijevanje vojske kupovanjem vršio je uglavnom ekonomski odsjek Glavnog štaba Hrvatske, preko svojih organa u Komandama područja.

Rekvizicija se vršila isključivo na zahtjev vojnih vlasti i to samo u slučajevima hitne potrebe ili trenutnog nedostatka novca. Vršila se davanjem priznanica, preko NOO-a u ime vojske, od domaćinstva koja

⁵¹⁰ Arhiv VII, k. 6 - A, br. reg. 4 - 4.

PREGLED BROJNOG STANJA LJUDSTVA VOJNOTERITORIJALNIH
JEDINICA I USTANOVA VOJNE OBLASTI 4. UDARNOG KORPUSA
JA OD 20. MARTA 1945. GODINE

Redni broj	JEDINICA	Po spisku					Na licu				
		Oficira	Polit. ruko- vodilaca	Podoficira	Boraca	Svega	Oficira	Polit. ruko- vodilaca	Podoficira	Boraca	Svega
1.	Banijsko vojno pod- ručje	42 1	46	176 8	1579 150	1843 159	38 1	47	169 7	1477 140	1731 145
2.	Bihaćko vojno pod- ručje	21 1	34 1	89 6	858 58	1002 66	20 1	34 1	87 3	784 53	925 58
3.	1. Kordunaško vojno područje	45	54	205 2	1064 51	1368 53	42	46	181 2	996 49	1265 51
4.	2. Kordunaško vojno područje	36	30	105 2	969 46	1140 48	34	29	95 2	836 44	995 46
5.	Turopoljsko-pokupsko voj. područje	17	35 1	92 2	826 46	970 49	17	28 1	92 2	715 45	852 47
6.	Zumberačko vojno po- dručje	13	29 1	42	568 31	652 32	10	29 1	39	510 31	588 32
7.	Karlovačko vojno po- dručje	15 2	23	50 6	528 30	616 38	14 2	21	48 6	389 18	472 26
8.	Vojno oblasna bolnica	6 1	9	25 15	106 41	137 66	6 1	9	21 14	101 133	128 157
9.	Radni bataljon		9	18	92	119		9	18	84	111
10.	Tekstilna radionica			1	6 33	6 34			1	6 31	6 32
11.	Šusterska radionica			10	33 4	43 4			10	33 4	13 14
12.	Snajderska radionica			1 3		1 3			1 3		1 3
13.	Sapunara		1	2		3		1	2		3
14.	Marveni depo				9 1	9 1				9 1	9 1
15.	Vojno tehnička radio- nica br. 4			5	5 5	5 5			5	5	10

Redni broj	JEDINICA	Po spisku					Na licu				
		Oficira	Polit, rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Svega	Oficira	Polit, rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Svega
16.	Radionica kekxa		1		6 1	7 1		1		6 1	7 1
17.	Radio-tehnička radionica		1	7	4 1	12 1		1	6	4 1	11 1
18.	Sanitetsko-tehnička radionica			1	7	8			1	7	8
19.	Telefonsko-mehanička radionica		1	4	7 3	12 3		1	4	7 3	12 3
20.	Pirotehnička radionica			2	18 2	20 2			2	18 2	20 2
21.	Pretovarna stanica Glina i Slunj			1	8 2	9 2		1		8 2	9 2
22.	Vozarski divizion	1	1	3	37 2	42 2	1	1	3	32 2	32 7
Svega :		196 5	265 12	838 45	6725 507	8024 569	182 5	258 3	784 40	6022 565	7246 613
UKUPNO :		201	277	883	7232	8593	187	261	824	6587	7859

Napomena: 1. Brojitelj označava broj muškaraca, a imenitelj broj žena.

2. Od ukupnog brojnog stanja po spisku, po socijalnom sastavu bilo je: radnika — 969, seljaka — 7188, intelektualaca — 133, zanatlija — 148, službenika — 224, vojnih lica — 8 i policajaca, žandara i finanaca — 19, a po nacionalnom sastavu: Srba — 4.754, Hrvata — 3.162, Muslimana — 656, Jevreja — 74, Talijana — 63, Slovenaca — 50 i ostalih — 29.

(Zbornik, tom 5, knj. 39, dok. 26 i 27, str. 144).

su imala višak. Tu vrstu snabdijevanja vršile su komande područja preko NOO-a, a operativne jedinice samo u izuzetnim slučajevima.

Konfiskacija je bila stalna mjera snabdijevanja, a primjenjivala se protiv narodnih neprijatelja (strijeljanih ili odbjeglih špijuna, ustaša, petokolonaša, izdajnika i dr.) i sastojala se u tome da im se u korist naroda oduzme sva pokretna i nepokretna imovina, a na osnovu rješenja vojnih vlasti i sudova. Za to su bile ovlaštene komande područja i štabovi brigada pa naviše, dok niže jedinice nisu imale ta ovlaštenja, osim onih koje su operisale na neoslobođenoj teritoriji.

Uglavnom, ishrana jedinica vršila se direktno po selima i mjestima iz narodnooslobodilačkih fondova, a djelimično ili potpuno iz magazina kada nisu postojale mogućnosti snabdijevanja iz NO fondova. Propisana je bila i tabela dnevnog sledovanja: hleba — 500 grama, mesa (govedeg, svinjskog ili ovčijeg — 300 grama, krumpira — 400 grama, kupusa — 400 grama ili pasulja — 150 grama, masti ili masla — 10 grama, suhog mesa — 200 ili suve slanine — 150 grama, suvog duvana — 10 grama ili cigareta — 10 grama)

Sva ishrana, odjeća, obuća i ostala ratna oprema, nalazila se u magazinima, zemunicama, ili spremištima, potpadala je pod kontrolu ekonomskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske, koji je s njom raspolagao i prema potrebama vršio raspodjelu. Komande područja vršile su neposredni nadzor, ali bez ekonomskog odsjeka GŠH, osim redovnog snabdijevanja jedinica na osnovu brojnog stanja i tabele sledovanja, nisu mogle izdavati veće količine hrane ili druge opreme.⁵¹¹

Za redovno snabdijevanje operativnih jedinica bili su odgovorni njihovi štabovi, preko svojih pozadinskih organa — ekonomata četa, intendantata bataljona i intendanture brigada i divizija. Samo u izuzetnim i hitnim slučajevima gotova hrana dopremala se borbama na položaje ili u prolazu, a pripremala su je domaćinstva prema planu i rasporedu NOO-a, u saradnji sa intendantima jedinica. Inače, hrana se pripremala u četnim, bataljonskim i prištapskim kuhinjama od artikala sledovanih od komandi područja ili preko NOO-a na terenu.

Na osnovu uputstava i naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ, kao i Glavnog štaba Hrvatske, formirane komande područja brzo su se organizovale i za rad osposobile svoje izvršne organe — komande mjesta, partizanske straže i vojnopozadinske ustanove i zajedno sa NOO-a osposobili se za organizovano snabdijevanje operativnih i pozadinskih jedinica. Istovremeno su organizovane i druge službe za potrebe vojske i naroda u ratnim uslovima života.

U komandama područja postavljeni su referati za ekonomsko, saobraćajno i tehničko obezbjeđenje, sanitetsko zbrinjavanje, mobilizacijske i pravne poslove, te partizanske straže i radne jedinice. Ti referati, odnosno organi komandi područja, razvili su mrežu radionica: krojačke, obučarske, kovačke, stolarske, tkaonice, pekare, sapunare, pilane, ciglane, mehaničarske, građevinske i industrijske sekcije, te cestovnu i poštansko-telefonsku službu, bolnice, apoteke, ekonomije, skladišta, marvene depoe i drugo.

Skoro iste djelatnosti razvijali su i NOO-i, uz punu podršku naroda, kroz organizaciju KPJ, omladine, žena, NO fronte i pionira, za potrebe stanovništva i narodnooslobodilačke vojske.

Pored organizacije snabdijevanja za ishranu vojske i stanovništva, pitanju sanitetskog zbrinjavanja ranjenika i bolesnika, od prvih ratnih dana, posvjećivana je posebna pažnja. To naročito ako se ima u vidu da je neprijatelj popalio skoro sva sela Like, Korduna i Banije i da prije rata na opertivnom području 1. korpusa NOV Hrvatske nije bila razvijena mreža bolničkih ustanova. Bio je to jedan od glavnih zadataka svih komandi i štabova: da uspostave, organizuju i razviju mrežu vojno-sanitetskih ustanova. Još 1941. godine, kada su se pojavili prvi ranjenici u partizanskim jedinicama, našlo se nekoliko entuzijasta koji su pod rukovodstvom partijskih organizacija u jedinicama i na terenu prišli izgradnji prvih bolnica i osposobljavanju nižeg stručnog osoblja-

Lokacije bolnica morale su biti udaljene od neprijateljevih garnizona, na slabije pristupačnom zemljištu, u šumi i dobro maskirane. Pored izgradnje objekata — bolnica i pratećih zgrada, izgrađivale su se i zemunice za sklanjanje težih ranjenika u slučaju iznenadnog nailaska neprijatelja. Posebna se pažnja posvećivala njihovom obezbjeđenju, kako ljudstvom za lično obezbjeđenje, tako i stručnim osoblje®, inventarskim predmetima, te potrebnim lijekovima i instrumentima.

Upornim radom i zalaganjem štabova partizanskih jedinica i organizacija KPJ i NOO-a na terenu, već početkom 1942. godine bila je razvijena mreža partizanskih bolnica na teritoriji Like, Korduna i Banije, koja je bila operativno područje 1. korpusa NOV Hrvatske.

Sanitetska služba u jedinicama NOV i na oslobođenoj teritoriji¹ organizovala se i razvijala po Statutu sanitetske službe NOV i POJ> koga je Vrhovni komandant potpisao 10. decembra 1942. godine. Uputstvu zdravstvenog odsjeka AVNOJ-a o zadacima i organizaciji¹ zdravstvene zaštite stanovništva, takođe od decembra 1942. godine-⁴ .

Formiranjem brigada, divizija i 1. korpusa NOV Hrvatske, kao širenjem slobodne teritorije i formiranjem komandi područja, r^{3zvo:ie!} NOO i organizovanog života i rada na terenu, došlo je i do P^{oT|e} sanitetske službe na trupnu i teritorijalnu, koje su međusobno sa^{radIV} i djelovale kao jedna cjelina. ^qV

U trupnim, odnosno operativnim jedinicama 1. korpus[^] ^trn Hrvatske, bila je sljedeća organizacija sanitetske službe: u četi j[^] p a bolničar, njegov zamjenik, po jedan bolničar i dva nosača^{ranj^m;eiik}, svaki vod u četi, u bataljonu — referent saniteta, njegov j^{teta}, higijeničar i četiri nosača ranjenika, u brigadi — referent njegov zamjenik, bolničar, higijenska ekipa, ekonom, kurir i ^iji — sanitetski vod (iz sastava divizijske bolničarske čete), u di, j<^pa> referent saniteta, divizijska prihvatna bolnica, mobilna hiruršk divizijska apoteka i bolničarska četa.⁵¹³

⁵¹² Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOB jugoslovenskih naroda, (u dal¹ Zb. Sn. Sl), Beograd, Sanitetska uprava, knj. 1, str. 105—120.

⁵¹³ Arhiv VII, inv. br. 10—S (vojnomedicinska dokumentacija).

su imala višak. Tu vrstu snabdijevanja vršile su komande područja preko NOO-a, a operativne jedinice samo u izuzetnim slučajevima.

Konfiskacija je bila stalna mjera snabdijevanja, a primjenjivala se protiv narodnih neprijatelja (strijeljanih ili odbjeglih špijuna, ustaša, petokolonaša, izdajnika i dr.) i sastojala se u tome da im se u korist naroda oduzme sva pokretna i nepokretna imovina, a na osnovu rješenja vojnih vlasti i sudova. Za to su bile ovlašćene komande područja i štabovi brigada pa naviše, dok niže jedinice nisu imale ta ovlašćenja, osim onih koje su operisale na neoslobođenoj teritoriji.

Uglavnom, ishrana jedinica vršila se direktno po selima i mjestima iz narodnooslobodilačkih fondova, a djelimično ili potpuno iz magazina kada nisu postojale mogućnosti snabdijevanja iz NO fondova. Propisana je bila i tabela dnevnog sledovanja: hleba — 500 grama, mesa (govedeg, svinjskog ili ovčijeg — 300 grama, krumpira — 400 grama, kupusa — 400 grama ili pasulja — 150 grama, masti ili masla — 10 grama, suhog mesa — 200 ili suve slanine — 150 grama, suvog duvana — 10 grama ili cigareta — 10 grama)

Sva ishrana, odjeća, obuća i ostala ratna oprema, nalazila se u magazinima, zemunicama, ili spremištima, potpadala je pod kontrolu ekonomskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske, koji je s njom raspolagao i prema potrebama vršio raspodjelu. Komande područja vršile su neposredni nadzor, ali bez ekonomskog odsjeka GSH, osim redovnog snabdijevanja jedinica na osnovu brojnog stanja i tabele sledovanja, nisu mogle izdavati veće količine hrane ili druge opreme.⁵¹¹

Za redovno snabdijevanje operativnih jedinica bili su odgovorni njihovi štabovi, preko svojih pozadinskih organa — ekonoma četa, intendantata bataljona i intendanture brigada i divizija. Samo u izuzetnim i hitnim slučajevima gotova hrana dopremala se borcima na položaje ili u prolazu, a pripremala su je domaćinstva prema planu i rasporedu NOO-a, u saradnji sa intendantima jedinica. Inače, hrana se pripremala u četnim, bataljonskim i prištapskim kuhinjama od artikala sledovanih od komandi područja ili preko NOO-a na terenu.

Na osnovu uputstava i naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ, kao i Glavnog štaba Hrvatske, formirane komande područja brzo su se organizovale i za rad osposobile svoje izvršne organe — komande mjesta, partizanske straže i vojnopozadinske ustanove i zajedno sa NOO-a osposobili se za organizovano snabdijevanje operativnih i pozadinskih jedinica. Istovremeno su organizovane i druge službe za potrebe vojske i naroda u ratnim uslovima života.

U komandama područja postavljeni su referati za ekonomsko, saobraćajno i tehničko obezbjeđenje, sanitetsko zbrinjavanje, mobilizacijske i pravne poslove, te partizanske straže i radne jedinice. Ti referati, odnosno organi komandi područja, razvili su mrežu radionica: krojačke, obučarske, kovačke, stolarske, tkaonice, pekare, sapunare, pilane, ciglane, mehaničarske, građevinske i industrijske sekcije, te cestovnu i poštansko-telefonsku službu, bolnice, apoteke, ekonomije, skladišta, marvene depoe i drugo.

⁵¹¹ Zbornik, tom 5, knj. 10, str. 243. :

Skoro iste djelatnosti razvijali su i NOO-i, uz punu podršku naroda, kroz organizaciju KPJ, omladine, žena, NO fronte i pionira, za potrebe stanovništva i narodnooslobodilačke vojske.

Pored organizacije snabdijevanja za ishranu vojske i stanovništva, pitanju sanitetskog zbrinjavanja ranjenika i bolesnika, od prvih ratnih dana, posvećivana je posebna pažnja. To naročito ako se ima u vidu da je neprijatelj popalio skoro sva sela Like, Korduna i Banije i da prije rata na opertivnom području 1. korpusa NOV Hrvatske nije bila razvijena mreža bolničkih ustanova. Bio je to jedan od glavnih zadataka svih komandi i štabova: da uspostave, organizuju i razviju mrežu vojno-sanitetskih ustanova. Još 1941. godine, kada su se pojavili prvi ranjenici u partizanskim jedinicama, našlo se nekoliko entuzijasta koji su pod rukovodstvom partijskih organizacija u jedinicama i na terenu prišli izgradnji prvih bolnica i osposobljavanju nižeg stručnog osoblja.

Lokacije bolnica morale su biti udaljene od neprijateljevih garnizona, na slabije pristupačnom zemljištu, u šumi i dobro maskirane. Pored izgradnje objekata — bolnica i pratećih zgrada, izgrađivale su se i zemunice za sklanjanje težih ranjenika u slučaju iznenadnog nailaska neprijatelja. Posebna se pažnja posvećivala njihovom obezbjeđenju, kako ljudstvom za lično obezbjeđenje, tako i stručnim osobljem, inventarskim predmetima, te potrebnim lijekovima i instrumentima.

Upornim radom i zalaganjem štabova partizanskih jedinica i organizacija KPJ i NOO-a na terenu, već početkom 1942. godine bila je razvijena mreža partizanskih bolnica na teritoriji Like, Korduna i Banije, koja je bila operativno područje 1. korpusa NOV Hrvatske.

Sanitetska služba u jedinicama NOV i na oslobođenoj teritoriji organizovala se i razvijala po Statutu sanitetske službe NOV i POJ, koga je Vrhovni komandant potpisao 10. decembra 1942. godine i Uputstvu zdravstvenog odsjeka AVNOJ-a o zadacima i organizaciji zdravstvene zaštite stanovništva, takođe od decembra 1942. godine.⁵¹²

Formiranjem brigada, divizija i 1. korpusa NOV Hrvatske, kao i širenjem slobodne teritorije i formiranjem komandi područja, razvojem NOO i organizovanog života i rada na terenu, došlo je i do podjele sanitetske službe na trupnu i teritorijalnu, koje su međusobno saradivale i djelovale kao jedna cjelina.

U trupnim, odnosno operativnim jedinicama 1. korpusa NOV Hrvatske, bila je sljedeća organizacija sanitetske službe: u četi — četni bolničar, njegov zamjenik, po jedan bolničar i dva nosača ranjenika na svaki vod u četi, u bataljonu — referent saniteta, njegov zamjenik, higijeničar i četiri nosača ranjenika, u brigadi — referent saniteta, njegov zamjenik, bolničar, higijenska ekipa, ekonom, kurir i brigadni sanitetski vod (iz sastava divizijske bolničarske čete), u diviziji — referent saniteta, divizijska prihvatna bolnica, mobilna hirurška ekipa, divizijska apoteka i bolničarska četa.⁵¹³

⁵¹² Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOB jugoslovenskih naroda, (u daljem tekstu Zb. Sn. SI), Beograd, Sanitetska uprava, knj. 1, str. 105—120.

⁵¹³ Arhiv VII, inv. br. 10—Š (vojnomedicinska dokumentacija).

Poseban problem bilo je formiranje divizijskih hirurških ekipa, zbog nedostataka ljekara — hirurga. U ljeto 1943. godine postojala su samo dva hirurga južno od rijeke Save, jedan u bolnici u Otočcu, a drugi u bolnici u Zbjegu (Kordun). Međutim to pitanje riješilo se kapitulacijom Italije, kada je veći broj ljekara došao u NOV.

Kakvo je bilo stanje sanitetske službe u operativnim jedinicama vidi se i iz izveštaja sanitetskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske od 11. oktobra 1943. godine, u kome je, pored ostalog, rečeno:

»Sanitet naših većih jedinica: divizija, brigada i korpusa, danas u pogledu stručne spremnosti sposoban je da odgovori najtežim zadacima koji se pred njega mogu postaviti. Svaka brigada danas ima liječnika. Svaka divizija u svom divizijskom sanitetu pored hirurške ekipe, sposobne za obavljanje hirurških zahvata, ima i svoju apoteku sa magistrom farmacije na čelu, ima i zubnog ljekara ili dentistu. Svaka divizija ima i svog veterinara i, najzad, divizijsku prihvatnu bolnicu s jednim liječnikom kao upravnikom za opskrbu lakših oboljenja i pokretnih ranjenika. Sanitet u manjim jedinicama nije još uvijek na takvoj stručnoj visini kakva je potrebna.«⁵¹⁴

Izveštaj sanitetskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske potvrđuje i sastav kadrova sanitetske službe u divizijama 1. korpusa NOV Hrvatske, sa stanjem u drugoj polovini 1943. godine:

— U 6. ličkoj diviziji — referent saniteta divizije dr Alfred Stajner, upravnik divizijske bolnice dr Matejčić, kasnije dr Josip Dojč, šef hirurške ekipe dr Ernest Kremzir, divizijski apotekar mr Pavle Mrkušić, referenti saniteta brigada: 1. brigade — student med. Mladen Šikić, 2. brigade — dr Mario Milas i 3. brigade — dr Ivan Lesić;

— U 7. banijskoj diviziji — referent saniteta divizije dr Emanuel Vajs, upravnik divizijske bolnice dr Eugen Miškolci, šef hirurške ekipe dr Zora Goldšmit, divizijski apotekar mr Mario Berčić, referenti saniteta brigada: 1. brigade — dr Mladen Mileusnić, kasnije dr Pero Dujmić (oba poginula), 2. brigade — dr Nikola Car, 3. brigade — dr Drago Martelanec i 4. brigade — student med. Branko Mraović;

— U 8. kordunaškoj diviziji — referent saniteta divizije dr Juraj Perin, upravnik divizijske bolnice dr Zdravko Kupčić, šef hirurške ekipe dr Ante Medanić, divizijski zubar Vlado Pilinger, divizijski apotekar mr Boro Štiglić, referenti saniteta Brigada: 1. brigade — aps. med. Milutin Kasanović (zbog izdaje streljan), 2. brigade — student med. Nino Milano i 3. brigade - dr Petar Turčić;

— Referenti saniteta partizanskih odreda bili su: Plaščanskog NOP odreda — dr Nikola Pravdica, Banijskog — dr Curkov, Kordunaškog — dr Nikola Martinčić i Karlovačkog NOP odreda — dr Gustav Stajfnl.⁵¹⁵

Divizijske bolničke čete, čiji je zadatak bila evakuacija ranjenika, bile su pojedinim djelovima stalno ili povremeno uz brigade. Broj bolničara odgovarao je njihovim zadacima, tako da je bolničarska četa

⁵¹⁴ Zb. SN. SI. 2, str. 80.

⁵¹⁵ Ivan Kralj, 3. godina NOR, HAK, Zbornik 8, str. 527.

6. divizije (prije njenog izlaska iz sastava 1. korpusa) i 7. divizije imala po 30 bolničara, dok je četa 8. divizije imala oko 100 bolničara, pri čemu je redovno polovina bolničara bila u brigadama, a polovina u divizijskoj prihvatnoj stanici. Divizijske bolnice redovno su imale odjeljenje za ranjenje i odjeljenje za interne i zarazne bolesnike. U sastavu bolnice bile su i ambulante, a uz njih zubne stanice i apoteke.

Teritorijalna sanitetska služba prvi put je postavljena na jedinstven i organizovani rad naredbom Glavnog štaba Hrvatske, u decembru 1942. godine. Bile su to sanitetske ustanove i organi koji su se razvijali na oslobođenoj partizanskoj teritoriji za potrebe NOV, ali van organskog sastava operativnih jedinica. Po vojnoj-komandnoj liniji te ustanove bile su u neposrednoj nadležnosti formiranih komandi područja.

Te sanitetske ustanove bile su osnovica za podršku NOV u oblasti preventivne medicinske zaštite, zbrinjavanje ranjenika i bolesnika, obučavanje sanitetskih kadrova i snabdijevanje lijekovima i drugim sanitetskim materijalom. Za te zadatke bile su organizovane bolnice, ambulante, apoteke, dezinfekcione stanice i postavljeni sanitetski organi za organizaciju i rad tih ustanova pri komandama područja.

Pomenutom naredbom Glavnog štaba Hrvatske, pri komandama područja uspostavljene su vojno—partizanske bolnice. U njihov sastav, kao odjeljenje, ušle su sve do tada postojeće bolnice na teritoriji jedne komande područja. Tako je u vrijeme formiranja bolnica Komande ličkog područja imala deset odjeljenja (Bjeli Potoci, Mišljanovac, Korenica, Frkašić, Vrelo Korenice, Krbavica, Ličko Petrovo Selo, Rudanovac, Salamunić, Dobro Selo); bolnica Komande kordunaškog područja imala je sedam odjeljenja (Slunj, Zbjeg, Skrad, Dunjak i tri na Petrovoj gori), a bolnica Komande banijskog područja četiri odjeljenja (Gornji Žirovac, Donji Žirovac, Ljeskovac, Brubanj).

Svako odjeljenje je imalo svoju upravu, koju su sačinjavali — šef odjeljenja, politički delegat i ekonom, a pri Komandi područja bila je uprava vojno-partizanske bolnice, u čijem su sastavu bili: upravnik—liječnik, politički komesar i njegov zamjenik i intendant. Upravnik vojno-partizanske bolnice bio je ujedno i referent saniteta Komande područja, koji je u stručnom pogledu bio odgovoran sanitetskom odsjeku Glavnog štaba Hrvatske.

Takvo stanje ostalo je do juna 1943. godine, kada je rješenjem Glavnog štaba Hrvatske došlo do rasformiranja upravnih bolnica, a dotadašnja odjeljenja dobila su status samostalnih vojno-partizanskih bolnica. U stručnom pogledu i dalje su bile pod sanitetskim odsjekom Glavnog štaba Hrvatske, a u svemu ostalom (snabdijevanje, obezbjeđenje i dr.) pod nadzorom Komandi područja.

Međutim, zbog razvoja i uvećanja teritorijalnih sanitetskih ustanova, te radi efikasnijeg i operativnijeg rukovođenja istim, oktobra 1943. godine, sanitetski odsek Glavnog štaba Hrvatske izdaje novo uputstvo za rad i organizaciju vojnog saniteta u pozadini.⁵¹⁶ Njime se u svakoj komandi područja formira sanitetski odsjek, a šef odsjeka (liječnik) je

⁵¹⁶ Zb. Sn. Sl. 5, str. 35-39.

sanitetski referent Komande područja sa nadležnošću: »Zdravstveni referat je stručni sanitetski organ svoje komande. Preko njega komanda područja, po direktivama dobijenim od strane saniteta Glavnog štaba Hrvatske, rukovodi sveukupnim pozadinskim vojnim sanitetom na svojoj teritoriji«. Tada postavljeni sanitetski referenti su bili: u Komandi 1. ličkog područja dr Milan Forenbaher, Kordunaškog dr Vera Šarić, banijskog dr Dezider Julius i Žumberačkog dr Oto Kraus.

Zbog teške situacije u vrijeme četvrte neprijateljeve ofanzive došlo je do smanjenja broja vojno-partizanskih bolnica, tako da ih je u avgustu 1943. godine na teritoriji 1. korpusa NOV Hrvatske bilo deset (5 u Lici, 3 u Kordunu i po 1 u Baniji i Žumberku), te civilna bolnica u Otočcu. Radile su i tri područne vojno-partizanske apoteke, kao i dvije tkaoice zavoja.

ORGANIZACIJA I RAD KORPUSNE VOJNE OBLASTI

Organizaciona struktura

Početak marta 1944. godine, prema naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ i naredbi Glavnog štaba NOV i POH, od 7. marta, izvršena je reorganizacija štabova Korpusa. U njima je, pored operativnog dijela štaba, sa operativnim i obavještajnim odsjekom, odsjekom za vezu i naoružanje, intendanturom, sanitetom i vojnim sudom, formirana i korpusna vojna oblast, kao dio štaba korpusa sa odsjecima za mobilizaciju, saobraćaj, sanitet, zaštitu naroda i oblasni vojni sud. Za zamjenika komandanta korpusa, koji je rukovodio korpusnom vojnom oblašću postavljen je potpukovnik Stanko Bjelajac, do tada komandant 7. udarne banijske divizije. Njega je početkom 1945. na toj dužnosti zamjenio potpukovnik Uroš Krunic a pred sam kraj rata za komandanta vojne oblasti 4. korpusa postavljen je major Božo Spaček.

Izvršni organi Korpusne vojne oblasti bili su komande područja sa komandama mjesta, koje su činile ekonomsku i teritorijalnu cjelinu, obuhvatajući teritoriju dva do tri kotara. Kao i do tada, komandu područja sačinjavali su komandant, politički komesar (umjesto dotadašnjeg pomoćnika), mobilizacijski oficir, koji je ujedno bio zamjenik komandanta i opunomoćenik za zaštitu naroda. Komandu mjesta sačinjavali su komandant, pomoćnik i politički delegat.⁵¹⁷

Novoformirana korpusna vojna oblast preuzela je od Glavnog štaba Hrvatske komande vojnih područja, sa njihovim komandama mjesta, stražarskim i radnim jedinicama i drugim postojećim vojno-pozadinskim ustanovama, koje su tada postojale i radile na operativnom području 4. korpusa i to: banijsko, kordunaško (od koga je početkom jula 1944. godine formirano 1. i 2. kordunaško područje sa sjedištem u s. Gornji Budački i Slunj), bihačko, karlovačko, žumberačko i po-

⁵¹⁷ Zbornik, tom 5, knj. 10, str. 243.:

kupsko-turopoljsko područje. Lička područja ušla su u sastav Korpusne vojne oblasti 11. korpusa NOVJ.

Preuzimanjem Komandi područja, teritorija korpusne vojne oblasti dijelila se na šest, odnosno od jula 1944. godine na sedam područja, a u upravno-političkom pogledu na četiri okruga: Banija, Karlovac, Bihać i Pokupsko. Na teritoriji okruga Banija bilo je banijsko područje, sa istom teritorijom, okruga Karlovac 1. i 2. kordunaško i karlovačko područje, Pokupskog okruga — žumberačko i posavsko-turopoljsko područje. Bihaćki okrug je u upravno političkom pogledu pripadao ZAVNOBIH-u, dok je bihaćko područje, u vojno-operativnom smislu, bilo pod vojnom oblasti 4. korpusa.

Preuzimanjem navedenih komandi područja došlo je i do proširenja rukovodećih organa u korpusnoj vojnoj oblasti, tako da su formirani: odsjek za mobilizaciju, ekonomski, tehnički, saobraćajni i sanitetski odsjek, odsjek za zaštitu naroda i oblasni vojni sud.

U vrijeme preuzimanja od strane korpusne vojne oblasti, kao svoje izvršne organe, Komande područja su imale:

— Banijsko područje (komandant Đuro Bakrač, politički komesar Milan Mraković), vojnu komandu u selu Tremušnjak za sektor Petrinje i Kostajnice, vojnu komandu u s. Rujevac za sektor Dvor na Uni i Komandu mjesta Glina;

— Kordunaško područje (komandant Joco Eremić, u maju 1944. godine odmetnuo se u četnike, politički komesar Dušan Rkman), komandu mjesta Lasinja, Skakavac, Vrginmost, Topusko, Vojnić, Cetingrad, Slunj, Rakovica i Plaški;

— Bihaćko područje (komandant Zuhdija Rizvić, politički komesar Milić Stojić), komandu mjesta Velika Kladuša i Bužim, kao i vojnu komandu za sektor Cazin;

— Karlovačko područje (komandant Herman Furlan, politički komesar Stevica Lukačić), sa dvije vojne komande — za sektor Ribnik i sektor Bosiljevo.

— Žumberačko područje (komandant Sajatović, politički komesar Matija Raković), sa četiri vojne komande i to za sektor Sošice, Samobor, Krašić i Jastrebarsko;

— Pokupsko-turopoljsko područje (komandant Sokolčić, politički komesar Tomo Kruhan), sa komandom mjesta Pisarovina, stalnim stražama u Kraljevcu, Donjoj Kupčini i Pokupskom, vojnu komandu u s. Duravci za Veliku Goricu i vojnu komandu u Gradecu za sektor Siska.

Ulaskom komandi područja u sastav Korpusne vojne oblasti došlo je do neposrednije veze u sistemu rukovođenja, organizovanijeg i kvalitetnijeg rada komandi područja i njihovih izvršnih organa komandi mjesta i vojnih komandi za pojedine sektore, te bolja i operativnija veza i saradnja sa NOO-a. Istovremeno, ojačane su i komande područja na oko 30 starješina sa referatima, po sektorima rada, kao što je bilo i u Korpusnoj vojnoj oblasti, dok su komande mjesta, koje su po vrsti poslova bile minijaturne komande područja, imale oko 6 starješina.

Takva organizaciona struktura Korpusne vojne oblasti, sa navedenih sedam komandi vojnih područja, ostala je do kraja rata.

Po formiranju, novembra 1942. godine, 1. korpus NOV Hrvatske imao je operativnu ulogu, a po ulasku partizanskih odreda u njegov sastav, u proljeće 1943. godine, bio je i teritorijalni, tj. imao je ulogu operativno-teritorijalnog korpusa, a formiranjem Korpusne vojne oblasti, Korpus prima i snabdevačku, odnosno pozadinsku ulogu, tako da je od tada Štab, sada 4. korpus NOVJ, imao operativno-teritorijalnu-snabdijevačku ulogu.

Rad i djelatnost Korpusne vojne oblasti, sa komandama područja, odvijao se prema slijedećim djelatnostima, odnosno sektorima rada:

Mobilizacijski poslovi

Zbog važnosti popune jedinica novim borcima i evidencije ljudstva u komandi Korpusne vojne oblasti i komandama područja postojali su odsjeci za mobilizaciju, koji su bili neposredno potčinjeni komandantu, odnosno njegovom zamjeniku. Oni su vodili evidenciju potencijalnih kandidata za popunu operativnih jedinica i ustanova, izrađivali planove vojničkih i političkih priprema za izvršenje mobilizacije, rukovodili mobilizacijom, predlagali sastav članova regrutnih komisija, starali se o ljudstvu operativnih jedinica koje se nalazilo na kućnom liječenju i kontrolisali vojno-političku nastavu na Kursevima za osposobljavanje omladinaca za operativne jedinice. Zbog tih poslova tijesno su saradivali sa štabovima operativnih jedinica, te jedinicama i ustanovama komandi područja i NOO-a.

Formiranje i popuna partizanskih jedinica vršena je dobrovoljcima, koji se zbog nedostatka oružja u 1941. i prvoj polovini 1942. godine na Kordunu, Baniji i Lici nisu svi mogli ni primiti. Pristup mobilizaciji ljudstva za popunu NOV regulisan je Uputstvom Glavnog štaba Hrvatske od 21. decembra 1942. godine.⁵ Mobilizaciji se prilazilo samo na sektorima gdje je neprijatelj vršio mobilizaciju ljudstva za sebe, pri čemu se vodilo računa o političkoj pripremi mobilisanih za ostanak u NOV: Opća mobilizacija vršila se u krajevima gdje su političke prilike bile zrele za nju, a to je značilo kada ju je sam narod odobravao i tražio.

Mobilisani su ljekarski pregledavani kod komandi područja i svi nesposobni za operativne jedinice raspoređivani su na pozadinske dužnosti ili su vraćeni kućama sa dokumentom o nesposobnosti za vojnu službu.

Pošto u srpskim selima Banije i Korduna skoro više nije bilo sposobnih ljudi za operativne jedinice, to je početkom 1944. godine data direktiva da se mobilizacija vrši u hrvatskim, i muslimanskim selima i mjestima. S tim u vezi formirane su i čete, sastavljene pretežno od boraca i starješina hrvatske nacionalnosti, sa zadatkom da politički djeluju i obezbeđuju odlazak ljudi u NOV; Jedna od takvih četa djelovala je u Kordunu, a druga u Baniji, u trokutu između rijeka Save i Une. Ona je novom popunom prerasla u bataljon.

⁵¹¹ Zbornik, tom 5, knj. 10, str. 243..

U cilju poboljšanja uslova za regrutovanje novih boraca organizirana su u tom smislu i takmičenja između pojedinih vojnih područja i njihovih komandi mjesta. Tako je u vrijeme od 10. maja do 10. juna 1944. provedeno takozvano majsko takmičenje u mobilizaciji na području korpusa. Najbolji rezultati postignuti su na banijskom vojnom području, zatim na kordunaškom, te na žumberačkom, karlovačkom, bihaćkom i pokupsko-turopoljskom. Najbolji odaziv bio je na području glinskog sreza u srpskim selima. Na zbornom mjesto dolazili su svi, koliko ih je još bilo za vojsku ili za pomoć NOP-u. Dolazili su uz pjesmu i sa zastavama, dobrovoljno i bez ljekarskog pregleda.⁵¹⁹

Prema izvještaju štaba 4. korpusa za avgust 1944. godine, najpovoljniji uslovi za popunjavanje jedinica bili su na turopoljskom, žumberačkom i karlovačkom sektoru. Samo iz dopunskog bataljona, pri Štabu 34. divizije, sa 150 novomobilisanih boraca popunjene su jedinice 34. divizije, a u bataljonu ih je još ostalo 400. Najmanji uslovi za popunu bili su za 7. i 8. diviziju, jer su Banija i Kordun već bili iscrpljeni, dok se stanje na sektoru Cazinske krajine popravilo. Istovremeno je mobilisano oko 150 žena i omladinki za rad na aerobazama, a sposobni borci tih baza upućeni su u operativne jedinice.

U istom mjesecu 1944. godine ukupno je mobilisano oko 1000 Hrvata i 286 Srba, od kojih je 990 upućeno u operativne jedinice 4. korpusa, a 177 u vojnopozadinske ustanove i jedinice. Od navedenog broja mobilisanih 364 je bilo sa turopoljsko-posavskog područja, 351 sa karlovačkog, 292 sa banijskog, 126 sa prvog kordunaškog, 22 sa bihaćkog područja i na Žumberačkom 94.⁵²⁰ U istom mjesecu, u bolnicama i ambulancama jedinica 4. korpusa bilo je 1.112 ranjenika i bolesnika (674 ranjenika), a na lečenju u Italiji upućeno je 629 ranjenih i bolesnih boraca i starješina.⁵²¹

Pitanje popune jedinica 4. korpusa, zbog gubitaka u poginulim, ranjenim i bolesnim borcima, te radi upotrebe njihovog i novozaplijenjenog oružja, bio je jedan od stalnih, glavnih zadataka Korpusne vojne oblasti, kao i NOO i društveno-političkih organizacija na terenu i na oslobođenoj i poluoslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. Drugovi, zaduženi za to pitanje, na čelu sa Hrženjak Jurajem, bili su stalno na terenu radi organizacije i sprovođenja mobilizacijskih mjera. Rezultati tih poslova najbolje će se sagledati ako se iznesu prema podacima Korpusne vojne oblasti:

— U septembru 1944. godine mobilisano je 4.399 ljudi, od čega je 2.735 upućeno u operativne jedinice, 1282 u pozadinske službe, a 382 je otpušteno kao stalno nesposobni za vojnu službu. Među mobilisanim je bilo 3.254 Hrvata, 687 Srba i 458 Muslimana;⁵²²

— U oktobru, iste, 1944. godine sa oslobođene teritorije Korpusne vojne oblasti mobilisano je 2.783, od kojih za operativne jedinice 1.333, za vojnopozadinske službe 752, privremeno nesposobnih 110 i stalno

⁵¹⁹ A VII, NOR, k. 1778, reg. br. 10-1 i 12-1.

⁵²⁰ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 72 i 75.

⁵²¹ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 483 i 486 i knj. 33, str. 61.

⁵²² Zbornik, tom 5, knj. 34, str. 10.

nesposobnih 219, od pozvanog ljudstva za upućivanje u jedinice 4. korpusa (369 je ostalo neraspoređenih, prim. D. B.). Mobilisan je čitav prvi, a djelimično i drugi poziv ljudstva, dok uslova za mobilizaciju na oslobođenom teritoriju Kordunaškog i Banijskog područja skoro više nije bilo.⁵²³

— U decembru 1944. godine mobilisana su sva godišta od 1899. do 1927. godine rođenja, što iznosi 28 godišta, a mobilisano je 1.506 ljudi. (Sa 1. kordunaškog područja — 407, sa 2. kordunaškog — 169, bihaćkog — 245, banijskog — 276, karlovačkog — 120, žumberačkog — 139 i turopoljsko-posavskog područja — 150). Od ukupnog broja mobilisanih u operativne jedinice 4. korpusa upućeno je — 403, na omladinski kurs — 268, za vojno-pozadinske službe — 479, dok su ostali — 356, komisijskim pregledom proglašeni onesposobljenim za vojnu službu. Istovremeno je pregledano i za operativne jedinice osposobljeno 300 boraca iz partizanskih straža i drugih pozadinskih jedinica i ustanova, kao i 737 iz redova dezertera, tako da je u toku toga mjeseca u operativne jedinice upućeno svega 1.440 ljudi.⁵²⁴

— U januaru 1945. godine mobilisano je sa oslobođene teritorije Korpusne vojne oblasti svega 926 ljudi (sa banijskog područja — 227, 1. kordunaškog 66, 2. kordunaškog — 166, bihaćkog — 103, karlovačkog — 243, žumberačkog — 64 i turopoljsko-pokupskog — 57). Od ukupnog broja mobilisanih (926) bilo je 395 Srba, 446 Hrvata i 85 Muslimana, a u operativne jedinice 4. korpusa upućeno je — 472, na omladinski kurs — 83, u vojno-pozadinske službe — 270, dok su ostali — 101 proglašeni nesposobnim za vojnu službu i pušteni svojim kućama.

Poseban problem štabovima brigada i divizija, te komandi područja, NOO-a, partijskih i drugih organizacija na terenu, od kraja 1943. godine, bilo je tzv. dezerterstvo boraca. (*Neadekvatan izraz — dezertter — uzet je od francuske riječi deşerteur — bjegunac iz vojske, vojni bjegunac, ili deserter — napustiti ili pobjeći iz vojske*). To nisu bili borci koji su samovoljno napuštali svoje jedinice, s namjerom da prijeđu na stranu neprijatelja, ili da sačuvaju glavu, iako je i takvih pojedinaca bilo, već s namjerom da riješe životna pitanja svojih porodica.

Dolaskom kući oni su se prihvatili poslova oko sjetve, žetve, sprijemanja žita, kosidbe i izrade privremenih koliba za sklanjanje porodica. Oni se obično nisu krili, već su odlazili kod mjesnih NOO-a i organa komandi područja da im pomognu u rješavanju porodičnih gorućih problema. Njihovom samovoljnom napuštanjem jedinica doprinijeli su i štabovi jedinica koji ih u pogodnim prilikama nisu puštali kućama da obiđu i pomognu svojim porodicama, koje su živjele uglavnom na zgarištima ili u zbjegovima u teškim materijalnim uslovima. Dio krivice snosili su i NOO-i koji nisu više pažnje posvećivali porodicama boraca koji su se nalazili u operativnim jedinicama.

⁵²³ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 196. ^

⁵²⁴ Zbornik, tom 5, knj. 37, str. 278.

⁵²⁵ Zbornik, tom 5, knj. 38, str. 95.

Broj i sastav boraca kod svojih kuća se mijenjao, što je zavisilo o vremenu radova na poljima, blizini brigade njihovim kućama, ili o vijestima teškog položaja porodice. Kada su preduzete mjere pomoći njihovim porodicama i aktivniji politički rad na terenu, broj takvih boraca se smanjivao. Tako se u izvještaju Štaba 4. korpusa, za septembar 1944. godine, navodi da je u operativne jedinice, pored novomobilisahog ljudstva, upućeno i 411 dezertera sa kordunaškog, bihačkog i žumberačkog terena, a da ih se na terenu nalazi još oko 300, a u decembru iste godine upućeno je 737, a na terenu je ostalo još oko 460, od kojih 260 na žumberačkom području.

Početakom 1945. godine broj dezertera se smanjio na zanemarujući broj iz sprskih sela, ali se pod utjecajem neprijateljske propagande i politike Hrvatske seljačke strane, da se sačuva glava, povećao u hrvatskim selima, na terenima turopoljsko-posavskog, žumberačkog i karlovačkog područja. Međutim, sa jačim političkim djelovanjem, a i uspjesima operativnih jedinica u završnim operacijama, smanjio se broj dezertera i na tim područjima.

Rad na mobilizacijskim pitanjima trajao je do kraja rata, jer su to zahtjevale potrebe popune operativnih jedinica, koje su u završnim operacijama imale velike gubitke u ljudstvu.

Ekonomsko obezbjeđenje

Za ekonomsko obezbjeđenje jedinica 4. korpusa i njegovih vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, u Korpusnoj vojnoj oblasti i komandama područja postojali su ekonomski odsjeci, a u komandama mjesta referenti za ekonomsko snabdijevanje. Njihov osnovni zadatak bio je da se staraju o prikupljanju, smještaju i čuvanju hrane, te o uzgoju i preradi voća i povrća, a iz okupiranih mjesta i gradova da preko nabavnih centara nabavljaju artikle, kakvi su sol, šećer, tjestenina i drugi, kojih nije bilo na oslobođenoj teritoriji.

Jedan od primarnih zadataka ekonomskih odsjeka bilo je snabdijevanje operativnih jedinica i bolnica 4. korpusa hranom (mesom, mesnim prerađevinama, hlebom, voćem, povrćem i dr.), obučom i potrošnim materijalom za potrebe trupnih radionica. Prvenstvo u snabdijevanju hranom i ostalim potrebama intendantske službe imale su bolnice, zatim operativne jedinice i viši štabovi, te pozadinske jedinice i ustanove. Osim toga, jedan od njihovih zadataka bilo je i održavanje i izgradnja skladišnih objekata, te razvoj i organizacija trupnih radionica (krojačnica, obućarnica, radionica za izradu i održavanje vozarske opreme i dr.).

Radi ostvarivanja postavljenih zadataka organizovana je proizvođačka mreža radionica: krojačke, obućarske, kožarske, tekstilne, remenarske, četkarske, za proizvodnju ulja, sapuna, te pekare, mlinovi, ekonomije, skladišta, marveni depoi i dr.

Radi uvida djelatnosti rada radionica, koje su bile pod direktnom upravom ekonomskog odsjeka Korpusne vojne oblasti, daće se pregled rezultata njihovog rada za januar mjesec 1945. godine:

— Obućarska radionica — izradila je 275 pari cipela, 12 pari čizama, popravljeno 246 pari cipela i 9 pari čizama;

— Krojačka radionica — sašila je 157 ogrtača, 20 pari odijela, 83 kape i 52 kom ženskog veša;

— Sapunara — 312 kg kolomaza, 105 km. svijeća, 215 kg vazelina, 208 tutkala, 400 kg masti za sapun i 167 kom. sapuna;

— Tekstilna radionica — 219 m zavoja i 170 m platna;

— Keksara — 146 kg tarane i 97 kg keksa;

— Uljara - 80 kg ulja, i

— Četkarska radionica — 57 kom. četaka.²⁶

Najviše problema, na teritoriji Korpusne vojne oblasti, početkom 1944. godine pa do kraja rata, u ekonomskom obezbjeđenju jedinica i ustanova bilo je vezano za ekonomsko stanje teritorije, a posebno za teritoriju Korduna i Banije. Do tada je narod ovih krajeva iscrpio i posljednje materijalne rezerve, a nije bilo ni radne snage za obradu zemlje, izgradnju i održavanje gospodarskih zgrada. Do toga vremena ustaše, oružnici i domobrani popalili su gotovo sva srpska sela Korduna i Banije i pobili veliki broj stanovništva. Samo u Kordunu je spaljeno preko 12.000 kuća i oko 22.000 gospodarskih zgrada. Avet gladi, iz dana u dan, prijetila je narodu tih ustaničkih krajeva.

Zatim, duga i teška epidemija tifusa, koja je 1943. godine harala, stvorila je izuzetno teške zdravstvene i ekonomske probleme, jer je nedostajalo radne snage. Mada su NOO-i, komande područja i operativne jedinice pružale svestranu pomoć, ona nije mogla biti ni izdaleka dovoljna da bi se zadovoljile osnovne potrebe naroda u hrani.

No, i pored navedenih poteškoća, krajnjim naporima iscrpljenog naroda, sa štabovima operativnih jedinica, te komandama, jedinicama i ustanovama vojno-pozadinskih službi, kao i NOO-a i društveno-političkih organizacija na terenu, stvoreni su minimalni uslovi za proizvodnju najpotrebnijih artikala ishrane i drugih proizvoda za opstanak i borbu protiv neprijatelja.

Izvori za stvaranje rezervi hrane na teritoriji Korpusne vojne oblasti bili su: dobrovoljni prilozi stanovništva, otkupi viškova, konfiskacije od narodnih neprijatelja, rekvizicija viška hrane, proizvodnje na ekonomijama područja i komandi mjesta, dobijanje hrane od strane NOO-a i prijem hrane iz žitorodnih krajeva Hrvatske. Osim toga, jedan od načina prikupljanja hrane bilo je i oduzimanje od neprijatelja u vrijeme oslobađanja pojedinih gradova i sela, dok je jedan dio specijalnih artikala kupovan u okupiranim gradovima i tajnim kanalima dopreman na oslobođenu teritoriju.

Kako je prehrana predstavljala jedan od glavnih zadataka NOO-a, to su u toku 1943. godine u njihovom sastavu formirane prehrambene komisije. Prehrambeni odjeli kotarskih i okružnih NOO-a (za Baniju, Kordun, Cazinsku krajinu, Žumberak i Pokuplje), sprovodili su sabirne akcije i stvarali rezerve hrane u skladištima, brinuli se za obradu zemlje, ubiranje i uskladištenje žitaricama napuštenih posjeda i ekonomija

NOO-a. Osim toga, vodili su računa o magazinima, mlinovima, pekarama i mesnicama, koji su bili u njihovoj nadležnosti. Izdavali su živešne namirnice za operativne jedinice, vojno—pozadinske jedinice i ustanove, prolazne kuhinje i za stanovništvo koje nije posjedovalo hranu.

Tokom svake godine NOO-i su organizovali nekoliko kampanja sakupljanja žita, otkupa stoke, sijena i drugih artikala. Sakupljanje hrane vršeno je i putem otkupa, a platežna sredstva bile su priznanice. Taj vid sakupljanja hrane vršile su specijalne otkupne komisije NOO-a.

Poseban problem predstavljalo je čuvanje žita u podzemnim magazinima, jer je postojala opasnost kvarenja usled vlage i nepovoljnih uslova za provjetravanje prostorija. Samo male količine hrane, obično rezerve za par dana, bile su smještene u nadzemne magazine, u kojima su uslovi čuvanja i održavanja bili daleko bolji, dok je gro pšenice, raži, ječma i graha bio smještan i čuvan u podzemnim tajnim magazinima. Osim toga, posebna briga komandi područja, intendantske i obavještajne službe bilo je čuvanje tajnosti magazina.

U sistemu organizacije ishrane, na oslobođenoj teritoriji Korpusne vojne oblasti, naročito važno pitanje bilo je snabdijevanje vojnih bolnica, u kojima se nalazilo po nekoliko stotina ranjenika i bolesnika iz jedinica Banije, Korduna, Cazinske krajine, Žumberka, Pokuplja, Like i drugih.

Radi važnosti i složenosti pitanja ishrane, jedan od posebnih zadataka komande Korpusne vojne oblasti i Komandi područja, bila je stalna saradnja i koordinacija između civilnih i vojnih ekonomija, skladišta, pekara, mesnica, NOO-a i nabavnih organa. Trebalo je raspolagati vještim rukovodiocima i dobrim planovima rada i nabavki kako bi se obezbjedilo stalno snabdjevanje artiklima ishrane.

U cilju što boljeg rada, organizovanosti i efikasnosti, Komanda Korpusne vojne oblasti uvodila je i takmičenja između komandi područja, koja su trajala do kraja rata, radi postizanja što boljih rezultata rada. Tako je od 10. maja do 10. juna 1944. godine najbolje rezultate pokazalo banijsko područje, pa zatim kordunaško, žumberačko, karlovačko, bihačko i turopoljsko-pokupsko.

Preko oslobođene teritorije Korpusne vojne oblasti organizovano je i prebacivanje žita za Liku, Gorski kotar, Primorje i Dalmaciju iz Slavonije, Posavine i Moslavine. Samo u avgustu 1944. godine za potrebe 11. korpusa prikupljeno je i upućeno oko 20 vagona žita i 5 vagona za Gorski kotar (iz Banije 4 vagona, Turopolja i Pokuplja također 4, iz Slavonije 8 i sa teritorije Slunja 4 vagona. Iz Turopolja i Pokuplja upućeno je 530 grla stoke za potrebe 11. korpusa).

Dolaskom zime 1944. godine ekonomsko stanje postojalo je sve teže. U vezi s tim, Štab 4. korpusa je u oktobru izvijestio Glavni štab Hrvatske da «ekonomska situacija nije onako pozitivna kako se to očekivalo poslije jesenje berbe. Mnogo je kukuruza ostalo neobrano i nepokopanog krumpira, a ima slučajeva gde još i pšenica nije izvršena. Zbog toga će ishrana vojske već za kratko vrijeme doći u pitanje, naročito ako se uzme u obzir ishrana 11. korpusa sa naše teritorije.

Već sada se oskudjeva na dovoljnoj količini masti i mesa. Osim toga velika je oskudica u soli, tako da svinje, koje su već dozrele za klanje, ne mogu se klati ni spremati sušeno meso za vojsku.

Da bi se i u tim uslovima prikupilo koliko-toliko hrane i drugih potreba za vojsku i narod na teritoriji vojne oblasti 4. korpusa organizirano je takmičenje u vremenu od 1. novembra do 31. decembra 1944. godine. Uz dobru organizaciju i pomoć organa narodne vlasti, partijskih organizacija, SKOJ-a i organizacija AFŽ-a prikupljeno je ukupno 5.186 grla rogate stoke (goveda), 1.241 ovca i koza i 1.922 svinje, od čega je na dobrovoljnoj bazi prikupljeno 1.322 grla rogate stoke, 25 ovaca i koza i 124 svinje; konfiskacijom 1.322 grla rogate stoke, 284 ovce i koze i 124 svinje. Pored toga rekvizicijom prikupljena su 3.332 grla rogate stoke, 931 ovca i koza i 1.501 svinja. U vrijeme takmičenja putem dobrovoljnih priloga ubiranjem ušura, konfiskacijom, rekvizicijom i proizvodnjom na vakantnim zemljištima prikupljeno je 1.545 tona žita, 232 tona graha, 970 tona krumpira, 49 tona kupusa, repe i kelerabe, 4,5 tona luka, 6,8 tona voća, 13,5 tona masti, 58 tona zobi i 915 tona sijena.⁵²⁷

Tokom takmičenja postignuti su dobri rezultati i u radu partizanskih radionica. Tako je u mesarama bilo zaklano 1.027 goveda, 493 ovce, 751 svinja i 139 pilića i od toga proizvedeno 98.488 kg mesa, 7.335 kg masti, 245 kg loja, 420 kg suhog mesa, 542 kg salame, 345 kg kobasica, 203 kg konzervirane piletine i 99 kg sapuna. Istovremeno pekare su ispekle 862,5 tona kruha, a keksara je izradila 304 kg dvopeka, 371 kg tarane i 3,5 hiljade komada raznih kolača.⁵²⁸

Tokom novembra i decembra 1944. godine na teritoriji Vojne oblasti 4. korpusa NOVJ tovljene su 242 svinje i u organizaciji narodnooslobodilačkih odbora zasijano je 472,5 jutara zemlje s ozimim žitaricama. Za bašte pripremljena su 153 jutra i za proljetnu sjetvu pripremljeno još 1.236 jutara zemlje.⁵²⁹ Kao pomoć narodu Like i vojske na njenom teritoriju poslano je 127 tona žita, 48,5 tona variva i 5 tona zobi.⁵³⁰ Tokom dvomjesečnog takmičenja najbolje rezultate postiglo je banijsko vojno podružje, zatim kordunaško, pokupsko-turopoljsko, bihačko, žumberačko te karlovačko.⁵³¹

Značajnu ulogu odigrali su vojno-pozadinski organi i u prihvatu evakuaciji i raspodjeli materijalnih sredstava, koja su kao saveznička pomoć stizala na aerobaze vojne oblasti 4. korpusa NOVJ u selu Cemernica, Maja kod Gline i aerodrom na polju kod Topuskog. No i pored postignutih rezultata u osiguranju hrane za narod i vojsku krajem 1944. godine, tokom zime 1945. pa i dalje do oslobođenja, veoma teško se na teritoriji 4. korpusa NOVJ osiguravala hrana za vojsku i narod, zbog potpune iscrpljenosti stanovništva u ekonomskom pogledu i zbog smanjenog broja sposobnog stanovništva za privređivanje prije svega

AVII, NOR, k. 116-4, reg. br. 27-4.

^f Isto, reg. br. 26-4.

^{52y} Isto, reg. br. 29-4.

⁵³⁰ Isto, reg. br. 28-4.

⁵³¹ Isto, reg. br. 30-4.

na Kordunu, Baniji i Lici. To stanje ilustruje i izvještaj korpusne Vojne oblasti od 10. februara 1945. godine:

»Sa Žumberačkim, Karlovačkim i 2. Kordunaškim područjem ne možemo računati. Na prva dva područja, što se još prikupi biće odaslano u Gorski Kotar za 43. diviziju. Prvo Kordunaško područje isto slabo, sad već ne može da prehranjuje ni 8. diviziju, pored svojih ustanova koje snabdijevanja sa hranom. Na Bihaćkom području bi se još stvorile neke zalihe, ali je postavljeno od ZAVNOBIH-a da se kampanja vrši samo za njihove potrebe.

Što se tiče Banije, čiji je sektor bio pored Turopoljsko-pokupskog područja jedan od glavnih izvora hrane, ni s njim ne možemo računati. Već se iscrpljuju posljednje rezerve. Veće količine hrane otpremljene su za 11. korpus, sada za Dalmaciju, a uglavnom ispomoć ishrane garnizona i 8. divizije vrši se sa Banije. Ekonomsku situaciju na Baniji naročito oslabio je gubitak 'trokuta' (između Save i Une), koji je sada popaljen i popljačkan, a i neka ekonomski jača sela sa Petrinskog kotara, tako da je još pored toga i ishrana izbjeglica s tih sektora pala na teret preostalom dijelu Banije.

Jedino još preostaje Posavina, otkuda se može još jedan dio hrane izvući, i novooslobođena sela Sisačkog kotara. Osim ovih, za sada drugih izvora hrane sa kojima bi mogli računati trajnije, ne bi bilo. Tako je stvar i sa stočnom hranom«.

Organi korpusne vojne oblasti, kao i Komandi područja, bili su stalno na terenu i zajedno sa NOO-ima i narodom pronalazili mogućnosti, prikupljali i stvarali minimalne rezerve artikala ishrane. U januaru 1945. godine prikupljeno je:

— Banijsko područje — 25.056 kg kukuruza, 4.538 kg pšenice, 556 kg ječma, 2.108 kg zobi, 5.795 kg krumpira, 318 kg masti, 756 grla stoke i 110 svinja. Sve prikupljeno putem rekvizicije;

— Turopoljsko-pokupsko područje — 88.502 kg kukuruza, 14.789 kg pšenice, 749 kg ječma, 230 kg zobi, 71.154 kg graha, 490 kg masti, 490 grla stoke, 162 konja i 75 kg slanine. Sve prikupljeno na dobrovoljnoj bazi;

— Sa karlovačkog i žumberačkog područja sakupljeno je ukupno 22.901 l raznih artikala ishrane, što je upućeno za Gorski kotar i 43. diviziju.⁵³²

Pored navedenog, Vojna oblast 4. korpusa NOVJ provodila je brojne i raznovrsne aktivnosti u cilju obezbjeđenja hrane i drugih potreba za vojsku i za narod. Uz dobro organiziranu i neposrednu pomoć organa narodne vlasti i drugih organizacija NOP-a, Vojna oblast 4. korpusa odigrala je značajnu ulogu u snabdjevanju brojne vojske i naroda na svojoj teritoriji i pomogla je u ishrani susjednim krajevima, posebno Lici, Dalmaciji, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju.

⁵³² Zbornik, tom 5, knj. 10, str. 243.:

Tehničko obezbjeđenje

Za tehničko obezbjeđenje, odnosno tehničko snabdijevanje operativnih jedinica 4. korpusa, kao i vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, krajem maja 1944. formiranje Tehnički odsjek Vojne oblasti 4. korpusa NOVJ. U svome sastavu imao je građevinsku i industrijsku sekciju, koje su svoju djelatnost sprovodile preko radionica: radio-tehnička, telefonsko-tehnička, pirotehnička, kovačka, stolarska, te pilana i ciglana.

Formiranjem prvih partizanskih odreda, 1941. godine, pojavljuju se potrebe i za građevinskom službom. U početnom periodu NOB-a partizanski odredi su podizali svoje baze, zvane logori, podzemne magazine, tajna skladišta, a do kraja 1941. godine izgrađene su i prve partizanske bolnice. Razvojem NOB-a rasle su i potrebe za organizovanjem i jačom građevinskom službom, posebno ako se ima u vidu da je neprijatelj spalio skoro sva sela Like, Korduna i Banije.

U vezi sa formiranjem komandi područja, formirane su i građevinske ekipe od ljudi zanatlija koji nisu bili sposobni za operativne jedinice. Te ekipe radile su na podizanju objekata za potrebe komandi područja. Zatim, u toku 1943. godine, pri komandama područja formirane su građevinske sekcije, a građevinske ekipe prerasle su u radničke čete komandi područja. Korpusna vojna oblast preuzela je postojeću građevinsku službu, a sama je imala građevinsku sekciju u sastavu tehničkog odsjeka i radnički bataljon od aprila 1944. godine.

Građevinski organi, zajedno sa radničkim bataljonom i četama komandi područja, radili su objekte za potrebe Glavnog štaba Hrvatske, 4. korpusa i vojno-pozadinske jedinice i ustanove, kao što su: zgrade za stanovanje, bolnice, apoteke, zemunice, skladišta, radionice, kao i održavanje postojećih objekata, te ispomoć NOO-ima za potrebe stanovništva.

Industrijska sekcija rukovodila je područnim radionicama i malim električnim centralama, koje su postojale uglavnom pri vojnim bolnicama. Za svaku radionicu pravljene su mjesečni planovi rada, a povremenim kontrolama provjeravano je ostvarivanje i angažovanje ljudstva u izvršavanju postavljenih zadataka. Jedan od važnijih zadataka industrijske sekcije bio je i nabavka alata, potrošnog materijala, mašina, te raspored gotovih proizvoda.

Radionice su radile na opravkama i održavanju motornih vozila, naoružanja, poljoprivrednih mašina i alatki, radio-telefonskih sredstava (radio-stanice, telefonske centrale, telefone), i drugo. Sekcija je saradivala sa ekonomskom i drugim službama u komandi Korpusne vojne oblasti i komandi područja, kao i sa tehničkim odjelima okružnih NOO-a na oslobođenoj teritoriji Korpusne vojne oblasti.

Jedan dio kapaciteta korišten je i za izradu gotovih predmeta, kao kovačke radionice za izradu eksera i potkova za potkivanje konja i druge predmete od željeza za potrebe poljoprivrede i operativnih jedinica, zatim mehaničarske radionice radile su i na opravci poljoprivrednih alatki i mašina pred kosidbu i sjetvu, a ponekad su kovačke,

stolarske i mehaničarske radionice, te pilane i ciglane, radile isključivo za potrebe NOO-a.

Saobraćajno obezbjeđenje

Za organizaciju, rad i djelovanje saobraćajne službe, za potrebe operativnih jedinica 4. korpusa i vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, u komandi Korpusne vojne oblasti i komandama područja postojali su saobraćajni odsjeci. Oni su obezbjeđivali i vršili prevoz hrane, ranjenika i bolesnika, građevinskog materijala i ogrevnog drveta, kao i druge prevozne usluge za vojne bolnice, trupne i pozadinske jedinice i ustanove. U zajednici sa NOO-ima i komandama mjesta povremeno su vršili mobilizaciju transportnih sredstava za prijevoz većih količina hrane iz Slavonije, Posavine i Moslavine, preko Korpusne oslobođene teritorije, za Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

Jedan od važnijih zadataka saobraćajne službe bila je evakuacija ranjenika i bolesnika, te materijala i plijena iz tek oslobođenih mjesta i gradova u korpusna i područna skladišta. Saobraćajni organi vodili su i evidenciju o broju i stanju transportnih sredstava na oslobođenoj teritoriji kod NOO-a i komandi mjesta, kao i evidenciju o stanju puteva i željezničkih pruga i objekata na njima. Razrađivali su i sprovodili mjesečne planove opravki i održavanja puteva pomoću organizovane službe opravki i održavanja. U njihovoj nadležnosti bila je i organizacija i rad poštanske službe (prijevoz pošte, kurira i dr. vojnih lica u slučaju potrebe).

Za izvršenje zadataka iz svoga djelokruga rada, saobraćajnog obezbjeđenja, saobraćajni odsjeci su u svome sastavu imali: transportnu sekciju, sekciju za nadzor i održavanje puteva, željezničku sekciju, poštansko-telefonsku sekciju, pionirske čete i vozarske eskadrone. Vozarski eskadroni, koji su bili pod rukovodstvom transportne sekcije komandi područja, postojali su i pre formiranja Korpusne vojne oblasti, a po formiranju iste, u avgustu 1944. godine, formiran je vozarski eskadron i pri Korpusnoj vojnoj oblasti, koji je u svome sastavu imao 15—25 pari konja sa kolima. Skoro istog sastava bili su i vozarski eskadroni komandi područja.

Transportna služba, za prijevoz ljudstva i materijala, bila je organizovana pomoću transportnih ili pretovarnih stanica na glavnim komunikacijama i to od »trokuta« (između Save i Une u Baniji) preko Banije za Topusko, Veliku Kladašu, Slunj i dalje za Liku, Gorski kotar i Hrvatsko Primorje, kao i od Turopolja preko Lasinje do Topuskog. Preko tih transportno-pretovarnih stanica uglavnom se prevozilo žito i druge živežne namernice iz Slavonije, Moslavine i Posavine. Samo u avgustu 1944. godine iz Posavine, preko Turopolja, prebačeno je oko 160 kola žita, a u oktobru iste godine izvršena su 8.642 kolska prevoza, od čega za prevoz žita 5.962 prevoza, a u januaru 1945. godine vozarski eskadroni prevalili su 168.956 km puta i prevezli 914.859 kg, sa ukupno 8.232 kolska prevoza. Za transport su korišćeni i zaplijenjeni kamioni,

koji su zbog nestašice goriva za pogon uzimali ugalj i drva, koji su se pripremali i nalazili na snabdjevačkim stanicama.³

Iz izvještaja Štaba 4. korpusa od septembra 1944. godine, upućenog Glavnom štabu NOV Hrvatske, saznajemo da je u tom mjesecu transportna sekcija Saobraćajnog odsjeka izvršila ukupno 6 hiljada kolskih prijevoza od čega 2.704 prijevoza žita. Na teritoriji Vojne oblasti u to vrijeme bilo je 12 stanica za snabdijevanje kamiona ugljem i drvima, i to pretežno na cestama koje su vodile iz pokupsko-turopoljskog i banijskog područja, preko Korduna, prema Lici.⁵³

Za organizaciju putne mreže, početkom proljeća 1944. godine, Korpusna vojna oblast izdala je opširno uputstvo za formiranje potrebnih organa i način održavanja puteva i željezničkih pruga. Naime, tokom prošlih ratnih godina nije se mislilo na gradnju i osposobljavanje puteva, već na njihovo uništavanje kako ih neprijatelj ne bi koristio. Međutim, kako se 1944. godine naslućivao skori krah fašizma i brzo oslobođenje zemlje, puteve nije trebalo uništavati već ih osposobljavati za normalan saobraćaj na našoj slobodnoj teritoriji.

Pomenutim uputstvom Korpusne vojne oblasti naređeno je da se pri komandama područja formiraju pionirske čete i da se organizuje putna služba, u kojoj su, pored ostalog, postavljeni cestari i natcestari. Pionirska četa bila je organizovana za radove na opravci i podizanju novih mostova i propusta, nasipa i drugih objekata na putevima. Ujedno je rušila i puteve koji bi neprijatelju još mogli koristiti.

Radi lakšeg planiranja, boljeg održavanja i kontrole rada cestara i natcestara, putna mreža na slobodnoj teritoriji Korpusne vojne oblasti bila je podijeljena na sektore, a sektori na dionice. Sektor je, uglavnom, obuhvatao puteve teritorije jedne komande mjesta, za koji je bio zadužen po jedan natcestar, a za dionicu po jedan cestar. Za natcestore su obično postavljeni borci starijih godišta, čije je sjedište bilo u pretpostavljenoj komandi mjesta, a za svoj rad odgovarali su saobraćajnom odsjeku, odnosno putnoj sekciji komande područja.

Željeznička služba, kao dio cjelokupnog saobraćajnog obezbeđenja, tek formiranjem Korpusne vojne oblasti bila je u planu organizacije i razvoja. Prvo je saobraćajni odsjek Korpusne vojne oblasti prikupio i sredio podatke o stanju željezničkih pruga na relaciji: Karlovac—Vrginmost—Topusko—Glina—Petrinja—Sisak—Sunja—Kostajnica—Dvor na Uni i Karlovac—Ogulin—Vrhovine, koje su bile onesposobljavane za neprijateljski saobraćaj. Od ljeta 1944. godine Glavni Štab Hrvatske organizovao je i prve kurseve za obuku prometnika, šefova željezničkih stanica, kočničara, skretničara i drugog osoblja, kako bi organizacijski i kadrovski bili spremni za preuzimanje željezničkog saobraćaja.

Riješavanjem pomenutih zadataka iz domena saobraćajne službe, trebalo je, u prvom redu, omogućiti saobraćaj za potrebe 4. korpusa, naročito brzo prebacivanje raznog materijala i jedinica po slobodnoj teritoriji Banije, Korduna, Cazinske krajine, Pokuplja, Like i Gorskog kotara.

¹ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 72 i 95.

⁵ Zbornik, tom 5, knj. 34, str. 7-16.

Razvoju poštansko-telegrafsko-telefonske (PTT) službe pristupilo se odmah po formiranju prvih komandi područja. Za njenu organizaciju i rad formirani su odsjeci za vezu i čete za vezu, kao i relejne stanice na teritoriji područja. Formiranjem Korpusne vojne oblasti, u saobraćajnom odsjeku formirana je i sekcija za PTT saobraćaj. Relejne stanice predstavljale su začetak poštanske i telefonske službe na slobodnoj teritoriji. Tokom NOR-a poštanska i telefonska služba bile su u nadležnosti komandi područja, a postojeća organizacija pošta i telefonskih linija stajala je na raspolaganju operativnim jedinicama 4. korpusa.

Naredbom komandi područja od avgusta 1944. godine ukinute su relejne stanice, a umjesto njih formirane su pošte s telefonskim centralama. Svaka pošta je imala sjedište uz jednu od komandi mjesta. Glavne pošte imale su upravnika i zamjenika, a sporedne pomoćne, samo upravnika. Svaki poštanski ured je imao telefonsku centralu s potrebnim brojem priključaka. Navedenom naredbom komandi područja regulisan je prijem i slanje pošte i telegrama, kao i druga pitanja u vezi rada poštansko-telefonske službe.

Odsjeci, odnosno sekcije za vezu vodili su brigu o stanju telefonskih linija, radu pošta, telefonske i kurirske službe, popuni i obuci ljudstva, nabavci materijala i bili su odgovorni za održavanje tajnosti šifrantske službe i tajnosti veza uopšte. Materijalna sredstva obezbjeđivana su iz ratnog plijena operativnih jedinica 4. korpusa.

Sanitetsko zbrinjavanje

Formiranjem Korpusne vojne oblasti (marta 1944. godine) organizaciona struktura sanitetske službe operativnih jedinica nije se bitno promjenila, ali su njeni zadaci, izvođenjem većih napadnih i odbrambenih dejstva 4. korpusa, a time i većeg broja ranjenika, postojali složeniji i tražili bolja rešenja u zbrinjavanju ranjenika i bolesnika. U vezi s tim došlo je i do izvjesnih promjena u organizaciji, radu i djelovanju teritorijalne sanitetske službe, sada u okviru Korpusne vojne oblasti, a na osnovu privremenog uputstva sanitetskog odsjeka (od maja 1944. godine sanitetska odeljenja) Glavnog štaba Hrvatske, od aprila 1944. godine, o bolničkoj službi u Korpusnim vojnim oblastima.⁵

Prema tome uputstvu najvažnije je bilo da na teritoriji svake Korpusne vojne oblasti može postojati po jedna Korpusna oblasna vojna bolnica i potreban broj područnih vojnih bolnica. Bila je to, u stvari, organizacija koja je odgovarala prvoj organizatorskoj strukturi sanitetske službe od decembra 1942. godine. Sve samostalne vojnoparizantske bolnice postale su ponovo odeljenje područne, odnosno korpusne oblasne bolnice, s razlikom što je oblasna bolnica, po stručnosti i razgranatosti, bila razvijenija od drugih i imala je centralni položaj u odnosu na druge bolnice, na teritoriji korpusne vojne oblasti.

Planom Korpusne vojne oblasti razrađeni su zadaci za izgradnju novih higijenskih postrojenja po područjima, novih bolničkih kapaciteta

s podzemnim skloništima (zemunicama), za skupljanje inventara i drugih materijalnih sredstava. Uslijedile su i izvjesne kadrovske promjene radi bolje stručnosti i veće odgovornosti u radu. Naročito jaki pritisci bili su, pored izgradnje stalnih higijenskih postrojenja i za proširenje bolničkih kapaciteta, zbog sve većeg broja ranjenika, radi čega su se morali zadržavati u divizijskim prihvatnim bolnicama.

Tokom ljeta i do kraja septembra 1944. godine iz bolnica 4. korpusa evakuisano je avionima u Italiju preko 950 ranjenika i bolesnika, ali i pored toga bolnice su bile prepune. Tako je u drugoj polovini novembra 1944. godine brojno stanje ranjenika i bolesnika iznosilo 1.486, krajem decembra iste godine 1.457.

U bolnice 4. korpusa prihvatani su ne samo ranjenici iz njegovih jedinica, već u više navrata i veće grupe iz Gorskog kotara i Like. Situacija je postala snošljivija kada je krajem 1944. godine omogućeno da se povremeno mogu veće grupe ranjenika i bolesnika upućivati u Dalmaciju, što je od februara 1945. godine poprimilo veće razmjere. Samo u martu 1945. godine evakuisano je oko 800 ranjenika i bolesnika.⁵³⁷

Planiranje razvoja bolničkih kapaciteta Korpusne vojne oblasti posebno je uspjelo, i pored svih poteškoća (nemaština i siromaštvo), u Kordunu i Baniji, gdje se izgradila mreža sanitetskih ustanova sa mogućnošću zbrinjavanja većeg broja ranjenika i bolesnika. Radi brže evakuacije organizovane su i prihvatne stanice. Tako je nastala linija ranjeničkih prihvatnih, etapnih stanica lociranih u mjestima, kao što su: Mali Gradac (Banija), Lasinja, Topusko, Vojnić, Zagorje, Slunj (Kordun) i Velika Kladuša (Cazinska krajina). Najuspješnija je bila u Malom Gradcu, koja je postala hirurški centar u Baniji.

Prema planu razvoja bolničkih kapaciteta Korpusne vojne oblasti, a na osnovu uputstva sanitetskog odljeljenja Glavnog štaba Hrvatske, polovinom 1944. godine uspostavljena je Oblasna vojna bolnica, u čiji su sastav ušle sve do tada postojeće Kordunaške vojne bolnice, a organizovane su i nove područne bolnice 1. i 2. kordunaškog područja.

Sanitetsko odjeljenje Glavnog štaba NOV Hrvatske u svom izvještaju za juni 1944. godine, upućenom Vrhovnom štabu NOV i POJ, istaklo je: »4. korpus je najuspješnije i najpotpunije izvršio svoj zadatak u izgradnji šumskih bolnica i zemunica«.⁸

Na operativnom području 4. korpusa NOVJ, krajem jula 1944. godine, postojala je Oblasna vojna bolnica IV/1 na Kordunu sa 7 odjeljenja, Područna vojna bolnica IV/2 (na Baniji) sa 4 odjeljenja, Područna vojna bolnica IV/4 (karlovačkog vojnog područja) i Područna vojna bolnica IV/5 (bihačkog vojnog područja) sa 2 odjeljenja. U tim bolnicama nalazilo se 1.112 pacijenata, od toga 674 ranjenika.⁵³⁹ Kasnije je došlo do izvjesnih promjena u organizaciji, i to u slijedećem: početkom septembra 1944. bolnica IV/0 (bihačkog vojnog područja)

⁵³⁶ ZB. Sn. SI. 2, str. 274.

⁵³⁷ Zb. Sn. SI. 2 i 3, str. 294 i 340.

⁵³⁸ Zb. Sn. SI. knj. 5, str. 119-137; Arhiv VII, NOR, k. 1778, reg. br. 43-1.

⁵³⁹ Isto, str. 138-150; knj. 2, str. 244-255.

ušla je u sastav Oblasne vojne bolnice kao njeno Odjeljenje K, dok nije u novembru ponovo obrazovana; u februaru 1945. ukinuta je Područna bolnica IV/4 (karlovačkog područja), odnosno izvršeno je njeno pripajanje Područnoj vojnoj bolnici IV/3 (žumberačkog vojnog područja), zatim je u martu 1945. obrazovana i Područna vojna bolnica IV/6 (pokupsko-turopoljskog vojnog područja), te su sprovedene i druge, manje organizacijske promjene.⁴⁰

Za upravnika Oblasne bolnice imenovan je dr Franc Kleinhappel, koji je ujedno bio i šef odjeljenja Oblasne bolnice u Petrovoj gori.

To odjeljenje, kao najstarija bolnica u Kordunu i uopšte jedna od prvih partizanskih bolnica u Hrvatskoj, uspostavljeno je u proljeće 1942. godine. Izgradnjom novih objekata tretirano je kao glavna hirurška ustanova oblasne bolnice. Pri njemu je bilo i sjedište uprave oblasne bolnice, apoteka, te bolnice i štab bataljona stražarskih jedinica pri pojedinim odjeljenjima oblasne bolnice.

Kapacitet tog odjeljenja iznosio je 70 postelja.⁵⁴¹ Tu su primam teži hirurški slučajevi, a vršene su i druge hirurške intervencije. Na ležanje i pregled primani su i civilni pacijenti. Pored bolničkih kurseva, to odjeljenje je bilo i baza za praktične vježbe sanitetskog podoficirskog kadra. Za uspješan i samoprijegoran rad u lečenju ranjenika i bolesnika, to odjeljenje, odnosno bolnica, odlikovano je Ordenom narodnog heroja, a u toku rata neprijatelj je nije otkrio iako je narod Korduna znao gdje se nalazi, što posebno čini ponosnim svakog Kordunaša.

Drugo odjeljenje oblasne bolnice, za interne i zarazne bolesnike, bilo je u ranijoj vojnoj bolnici u barakama na Petrovoj gori, u predijelu Krupinjak. Tu su liječeni i ranjenici i bolesnici 11. korpusa iz Gorskog kotara, a od februara 1945. godine organizovano je i odjeljenje za venerične bolesti sa 55 kreveta, čiji je šef bio dr Marin Gazzari.

Treće odjeljenje oblasne bolnice, čija je izgradnja počela u proljeće 1944. godine, završeno je u septembru, sa 120 kreveta. Nalazilo se u šumi Tukleč, kod Sjeničaka (Kordun). To je bilo odjeljenje za potrebe turopoljsko-posavskog područja, odnosno za 34. diviziju. Na čelu tog odjeljenja smenjivali su se dr Ignac Haber, dr Edo Predanić i dr Franjo Polaček. Iako je prvobitna namjera toga odjeljenja bio prihvatanje ranjenika, te internih i zaraznih bolesnika, razvilo se u hirurška odjeljenja za zbrinjavanje srednje teških ranjenika. U sastavu oblasne bolnice ostalo je do marta 1945. godine, a zatim je stavljeno u nadležnost komande turopoljsko-posavskog područja.

Četvrto odjeljenje, sa 100 kreveta, uspostavljeno je krajem 1943. godine u selu Pecka (istočne padine Petrove gore). Tu su primani lakši ranjenici i rekonvalescenti, a od marta 1945. godine bolesnici koji su preboljeli pjegavi tifus. To odjeljenje nalazilo se u tri zgrade, koje je podigao NOO sela Packe. Vodila ga je med. sestra Tanja Cernozubov, a zatim med. sestra Mica Žugić.

Peto odjeljenje, gdje su se smenjivali upravnici dr Juraj Kalinić i dr Josip Matovinović, nalazilo se na Petrovoj gori, predio Kaluđerac,

⁵⁴⁰ Isto, knj. 2, str. 263-268; knj. 6, str. 222-223.

⁵⁴¹ Zb. Sn. Sl. 2, str. 251.

iznad sela Perne. Kapacitet odjeljenja je u početku bio 100 kreveta, razvio se do 180 kreveta. Primani su interni i zarazni bolesnici, a radila je i ambulanta koja je primala i civile.

Šesto odjeljenje nalazilo se u Topuskom. Prvo je korišteno kao oporavilište opšteg tipa, a zatim se razvilo očno i usno odjeljenje, sa ambulantom koja su vodili lekari specijalisti. Redovno brojno stanje bilo je od 150 do 180 pacijenata, a tokom mjeseca u ambulantom (opšta, ušna, očna) pregledavano je oko 650 lica, među kojima i veći broj civila. Na dužnosti upravnika smjenjivali su se dr Jakov Bakotić, dr Bernard Jirku i dr Milan Wlis. Za potrebe i ostalih bolnica tu je radio i kurs za masere.

Sedmo odjeljenje, koje je prema izgrađenim objektima bilo jedno od najljepših bolnica u Kordunu, nalazilo se u Kestenovoj gori i od uspostavljanja razvijalo se kao hirurško-ortopedsko odjeljenje. Njegov upravnik bio je dr Nikola Pravdica, a od novembra 1944. godine dr Janko Komljenović. Početni kapacitet od 72 kreveta povećao se na 100 kreveta. Pored-hirurškog odjeljenja u Petrovoj gori, to odjeljenje je bilo najjači hirurški centar u Kordunu, sve do odlaska dr Komljenovića, sa težim ranjenicima u Dalmaciju, marta 1945. godine, kada se njegova hirurška uloga smanjuje. Tu je od juna 1944. godine radila i sanitetska oficirska škola sanitetskog odjeljenja Glavnog štaba Hrvatske, koja je krajem godine nastavila rad na teritoriji Banije.

Osmo odjeljenje nalazilo se u šumi iznad sela Zbjeg, kapaciteta 130 kreveta. Početkom zime 1944. godine premešteno je u selo Cvijanović Brdo, sa kapacitetom od 120 kreveta, a u martu 1945. godine preseljeno je u Kestenovac. To odjeljenje vodili su lekari dr Anton Grahor i dr Marija Priča. U njega su primani ranjenici i bolesnici, a imalo je i službu za venerična i kožna oboljenja. Postojala je i ambulanta u Slunju za vojna i civilna lica.

Deveto odjeljenje, za interne i zarazne bolesti, kapaciteta 120 kreveta, otvoreno je krajem ljeta 1944. godine na Petrovoj gori, kod sela Svinjica, kao sastavni dio vojne bolnice bihačkog područja. Pod stručnom kontrolom bilo je u nadležnosti korpusne oblasne bolnice, a u martu 1945. godine ojačano je hirurškom ekipom i učestvovalo je u borbama oko Bihaća, radi zbrinjavanja teških ranjenika 4. Korpusa.

Sa devet bolničkih odjeljenja, koliko ih je bilo na teritoriji 1. i 2. kordunaškog područja, razvila se bolnička mreža sa ukupnim kapacitetom preko hiljadu kreveta.

U Baniji je postojala bolnica Banijskog područja, koja je početkom ljeta 1944. godine dobila četiri novosagrađena bolnička odjeljenja, koja su bila locirana na raznim tačkama šume Šamarica. Njen upravnik, do kraja oktobra 1944. godine bio je dr Dezider Julius, koji je ujedno bio i referent saniteta Komande područja. Poslije njegove smrti (umro od tifusa februara 1945. godine) zamjenio ga je dr Emanuel Vajs. U julu 1944. godine sva četiri odjeljenja imala su oko 400 kreveta, a u oktobru iste godine bilo je 400 pacijenata i 290 bolničkog osoblja sa stražom. Pri upravi područne bolnice, koja se nalazila u selu Klasnić, bila je i

ambulanta za vojna i civilna lica, te zubna ambulanta, čiji je šef bio mr pharm. Jaša Binenfeld.⁵⁴²

U šumi kod sela Brestik, u novopodignutim zgradama sa zemunicama, kapaciteta 90 kreveta, nalazilo se jedno od bolničkih odjeljenja područne bolnice, sa isturenom prihvatnom ambulantom, s 15 kreveta, u selu Mali Gradac. Šeg toga odjeljenja bio je dr Robert Kukavec, hirurg, a jedno vrijeme tu je radio i ruski hirurg, potpukovnik Gukov, koji je bio angaždvan i u hirurškim ekipama divizija 4. korpusa. Tokom ljeta 1944. godine pri tom odjeljenju radila je i sanitetska oficirska škola, čiji je komandant bio dr Šime Novosel. Prihvatna ambulanta u Malom Gradcu, gdje se premjestila i sanitetska oficirska škola, prerasla je u hirurško odeljenje sa 60 kreveta, koje je početkom 1945. godine, sa većim dijelom stručnog kadra i sanitetskom oficirskom školom premešteno u Dalmaciju.

Drugo odjeljenje područne banijske bolnice nalazilo se u šumi blizu sela Klasnić, koje je bilo namijenjeno lakšim ranjenicima i hirurški obrađenim bolesnicima. Šef odjeljenja je bio dr Andrija Miler. Kapacitet je bio 95, a razvio se do 150 kreveta.

Treće bolničko odjeljenje bilo je smješteno u predjelu šume Prolom za prijem internih bolesnika. U njemu je održavan i kurs zdravstvenih nadzornika, koga su vodili dr Cernozubov i dr Hahan, a održavo se i bolničarski kurs. Od avgusta do septembra 1944. godine šef toga odjeljenja je bio dr Salvatore Candella, a zatim Dragan Dokmanović. Prema podacima iz januara 1945. godine, kapacitet odjeljenja je bio 130 kreveta sa 162 pacijenta, od čega 68 pjegavičara.⁵⁴³

Četvrto odjeljenje područne bolnice nalazio se u šumi Debelo brdo, s kapacitetom 100 kreveta. Šef odjeljenja je kratko vrijeme bio dr Candella, a zatim sestra Anka Matić, pa dr Mate Ivičić i poslednjih mjeseci student med. Pavica Peršić.

U razvijenoj bolničkoj mreži komande banijskog područja bilo je oko 720 kreveta, što je u osnovi, u ratnim uslovima, zadovoljavalo potrebe operativnih i pozadinskih jedinica i ustanova, kao i naroda Banije.

Na teritoriji Žumberka, zbog jakih neprijateljskih garnizona koji su se nalazili na periferiji slobodne teritorije, bila je slabije razvijena mreža bolničkih ustanova. Postojala je jedna područna vojna bolnica, sa dva odjeljenja koja su bila smještena u šumi, a održavala su se uz podršku naroda čija su sela služila kao baze partizanske bolnice. Šef 1. odjeljenja, koje je imalo oko 120 kreveta, bio je dr Ignac Habe, a zatim dr Emanuel Vajs, dok je šef 2. odjeljenja bila medicinska sestra Danica Dasović. U slučaju svake jače neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju Žumberka, svi teži ranjenici bili bi evakuisani za Kordun.

Isto stanje bilo je i na teritoriji karlovačkog područja, tako da je zbog čestih neprijateljskih ispada iz Karlovca, a i zbog malog broja

⁵⁴² Zb. Sn. SI. 6, str. 177.

⁵⁴³ Isto, str. 210.

naših jedinica, što je uslovalo i manji broj ranjenika i bolesnika, Štab 4. korpusa krajem 1944. godine ukinuo vojnu bolnicu karlovačkog područja.⁵⁴⁴ Do tada se ta bolnica nalazila na teritoriji Slovenije (na levoj obali rijeke Kupe) i bila je kapaciteta 120 kreveta, dok je pacijenata bilo relativno malo. Po ukidanju premještena je, s kapacitetom 50 kreveta, u Žumberak (selo Veliko Liješće) i pripojila se bolnici žumberačkog područja. Šef te bolnice bila je dr Izma Spitzer.

Vojna bolnica turopoljsko-posavskog područja razvila se iz jednog odjeljenja, kao što je već rečeno, koje se nalazilo u Kordunu (šuma Tukleč), u sastavu Korpusne oblasne bolnice. Nakon izgradnje objekata u selu Bučica (na desnoj obali Kupe) sa 120 kreveta, formirana je bolnica turopoljsko-pokupskog područja sa dva odjeljenja — šumi Tukleč i u selu Bučica. Upravnik te bolnice, ujedno referent saniteta turopoljsko-pokupskog područja, bio je dr Miljen Ivšić, do tada referent saniteta 34. divizije, šef odjeljenja u šumi Tukleč bio je dr Polaček, a u Bučici dr Krivaneh.

U sastavu komande vojne oblasti 4. korpusa bila je i vojna bolnica bihačkog područja, a služila je uglavnom za potrebe Unske operativne grupe. Imala je jedno bolničko odjeljenje, od druge polovine 1944. godine, u selu Podzvizd (Cazinska krajina) sa oko 230 kreveta, koje je razvilo hirurški, zarazni i rekonvalescentni odeljak, dok se drugo odjeljenje nalazilo na Petrovoj gori, kod sela Svinjica, s kapacitetom od 120 kreveta. Šef područne bolnice je bio dr Josip Konforti, koji je kasnije premešten za referenta saniteta 2. kordunaškog područja. Zamjenio ga je dr Oroz, koji je bio šef bolničkog odjeljenja u Podzvizdu, a šef odjeljenja kod Svinjice je bio dr Razija Hadžiomerspahić.⁵⁴⁵

Paralelno sa razvojem bolnica razvijala se i mreža farmaceutske službe, koju su sačinjavale centralna korpusna apoteka u Petrovoj gori, područne apoteke, koje su se nalazile uz jedno od bolničkih odjeljenja ili pri komandama područja, kao i apoteke divizijskih saniteta. U nadležnosti centralne korpusne apoteke bila je i sanitetsko-tehnička radionica (izrada raznih sanitetskih pribora) i ambalaža za lijekove, sterilizatora, nosila i dr.), kao i tkačnica zavoja i gaza. U apoteci se održavao i kurs za apotekarske pomoćnike, u trajanju od 2 do 3 mjeseca. Šef centralne apoteke bila je mr pharm. Selma Derenčin.

Na osnovu datog pregleda vojnih bolnica i rada sanitetske službe vidi se da je na slobodnoj teritoriji vojne oblasti 4. korpusa postojalo oko 5 područnih i jedna oblasna bolnica, sa dvadesetak bolničkih odjeljenja i oko 2.000 kreveta, ne računajući prihvatne stanice 7, 8. i 34. divizije i Unske operativne grupe, naslijeđene i djelimično izgrađene u toku 1944. godine. Za taj rad velike zasluge imao je i dr Jozo Tadić, šef sanitetskog odsjeka Korpusne vojne oblasti, ali se nikako ne može izostaviti velika pomoć naroda tih krajeva, bez čije se nesebične pomoći sve to ne bi ni moglo ostvariti. ^

⁵⁴⁴ Isto, str. 222.

⁵⁴⁵ Zb. Sn. SI. 2, str. 253.

Materijalna pomoć saveznika

Po dolasku savezničkih vojnih misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, Glavnom štabu NOVH i nekim krupnim jedinicama NOVJ počelo se sa pregovorima i planiranjem njihove materijalne pomoći NOVJ, što je dobilo definitivni oblik poslije Teheranske konferencije (28. novembra — 1. decembra 1943) i uspostavljanjem veze morem s južnom Italijom. Zadatak savezničkih vojnih misija bio je da pored prikupljanja opštih podataka o NOVJ, o NOP kao cjelini, koordiniranju borbenih dejstava snaga NOVJ sa savezničkim snagama u Sredozemlju, vrše i snabdijevanje NOVJ ratnim materijalom i drugim sredstvima — oružjem, hranom, odjećom, obućom i sanitetskim materijalom, kao i pitanje organizacije evakuacije ranjenih i bolesnih u savezničke baze — u Italiju.

Tako se jedna od prvih britanskih grupa spustila 21. aprila 1943. g. na područje 1. korpusa NOV Hrvatske u šumu kod sela Stanić na teritorij Partizanske Drežice, u neposrednoj blizini tadašnjeg boravišta Glavnog štaba NOV Hrvatske. To je bila prva saveznička istraživačka misija, upućena izravno partizanima. U sastavu te misije bio je Petar Erdeljac, španjolski borac, rodom s područja 34. divizije koja se borila u sastavu 1. korpusa NOV Hrvatske. Pored njega, izviđačku misiju sačinjavali su Kanađani jugoslovenskog porijekla, Pavao Pavlič i radio-telegrafista Aleksandar Simić.

Već 18. maja iste godine na Krbavskom polju spustili su se oficir William Jones i Anthony Honter. Major Jones obavjestio je Kairo o partizanskoj organizaciji i potrebi pružanja pomoći snagama narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Saznavši za inicijativu britanskih predstavnika o materijalnoj pomoći, Tito je 23. maja javio Glavnom štabu Hrvatske:

»Pomoć od Engleza primite, ali sve sa našim znanjem i odobrenjem... Primite obuću, hranu, odijelo, eksploziv i protuavionske puške. Ne saopštavajte njima naše unutrašnje stvari i planove. Delegate za Kairo ćemo mi odrediti kada bude moguće. Vi nemojte slati svoga posebnog delegata. Saopštite Englezima da se sada ovdje vode žestoke borbe već deset dana sa Nijemcima, Talijanima i ustašama... Do sada Nijemci bacili protiv nas 8 divizija...«⁵⁴⁶

Značajno je istaći da je ta izviđačka misija uspostavila i prvu vezu između Glavnog štaba Hrvatske i Vrhovnog štaba NOVJ sa britanskom Vrhovnom komandom Srednjeg istoka i omogućila dolazak prve vojne misije Velike Britanije (misija »Tipikal«—Typical koja se 27. na 28. maja Opustila na Njegovučko polje kod Žabljaka.

Prema izvještaju Štaba 4. korpusa Glavnom štabu NOV Hrvatske, od 16. avgusta 1944. godine, na teritoriji korpusa na službi u savezničkim misijama bilo je ukupno 11 predstavnika.⁵⁴⁷

Pri Štabu 4. korpusa NOVJ i Glavnom štabu NOV Hrvatske u sastavu misije »Fungus« bio je, kao šef, sin britanskog premijera,

⁵⁴⁶ Zbornik, tom 2, knj. 9, str. 291.

⁵⁴⁷ Arhiv VII, k. 120, reg. br. 26/3.

Randolf Čerčil, njegov zamjenik kapetan Džon Bruk, te 3 podoficira i vojnika radio-telegrafisti, januara 1944. godine.

Major Randolf Čerčil spustio se na aerobazu 4. korpusa u Čemernici kod Vrginmosta u podnožju Petrove gore. Jedno vrijeme kao ranjenik liječio se u Centralnoj partizanskoj bolnici u Petrovoj gori.

I samostalna američka misija pri Glavnom štabu Hrvatske, odnosno Štabu 4. korpusa NOVJ, počela je djelovati sredinom septembra 1944. godine. Misija je ukupno imala 6 oficira i 5 podoficira. Kod aerobaze 4. korpusa bio je američki poručnik Benson. On je vodio brigu o prijemu materijala.⁵⁴⁸

Prema raspoloživim podacima vidi se da je od početka savezničkog snabdjevanja do kraja jula 1944. g. u Štabu 4. korpusa NOVJ primljeno, pored ostalog: 36 PT pušaka sa 1.808 metaka, 19 lakih i malih minobacača i 160 puškomitraljeza. Tu su bile i veće količine municije za sve naoružanje, raznovrsne mine, ručne bombe i eksploziv. Samo noću 4/5. i 5. novembra 1944. godine na aero-bazi 4. korpusa, sa oko 40 angloameričkih aviona doturena je razna oprema i ratni materijal.⁵⁴⁹

Snabdijevanje NOVJ, vazdušnim i morskim putem, nastavljeno je vrlo uspješno. U toku 1944. godine i januara 1945. godine, sa 626 avio-poletanja, preneto je u zapadni dio Hrvatske: 115 minobacača, preko 1.000 mitraljeza, 1.385 automata, 3.150 pušaka, velike količine mina, eksploziva, municije, radio-opreme, goriva, maziva i preko 1.000 tona hrane, odjeće i obuće.⁵⁵⁰

Za prijem materijala avio-prevozom iz Italije, na teritoriji 4. korpusa su, prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske, obezbjeđenje tri aero-baze: u Čemernici (između Topuskog i Vrginmosta) od prvog jula 1944. godine, kod Gline od oktobra i kod Topuskog od novembra 1944. godine, sa poletno-sletnim stazama i drugim objektima za opsluživanje aero-baza. Aero-baze, koje su bile pod odsekom za aerodrome GŠH, pored komande aero-baze imale su i po četvu od 80 do 100 boraca za obezbjeđenje i rad. Pored našeg osoblja i boraca na aero-bazama bili su i angloamerički oficiri i podoficiri, koji su se starali o ispravnosti aerodroma, održavanju veze sa svojim bazama u Bariju, u Italiji, te navođenju aviona i dr. U povratku avioni su, prema planu 1 rasporedu Štaba 4. korpusa, a i GŠH, odvozili naše teške ranjenike, bolesne i djecu bez roditelja, na liječenju i zbrinjavanju u Italiju.⁵⁵¹

U oskudici materijalnih sredstava i poteškoćama oko zbrinjavanja i lečenja ranjenika, saveznička materijalna pomoć -bila je veoma značajna za NOVJ, a posebno u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, čime je ojačala i borbena moć naših jedinica. No, i pored toga, treba istaći ono što je rekao Tito: »to je bila pomoć zaslužena natčovječanskim naporima i žrtvama za zajedničku savezničku stvar, jer smo mi kroz dvije i po godine vodili beskompromisnu borbu protiv okupatora bez ičije pomoći...«

^f Arhiv VII, k. 2096, 2097.

If Arhiv VII, f. NOP, kut. 120, reg. b\ 19/4 i 8/6.

[^] Arhiv VII - f. NOP, kut. 2096 i 2097.

Mile Bućan, *Formiranje partizanskih aerodroma na Kordumu i Baniji*, Zbornik 8, HAK, str. 553.

Borbena obezbjeđenje vojnih ustanova i slobodne teritorije

Razgranatost vojnih ustanova, a naročito vojnih bolnica, na cijeloj slobodnoj teritoriji Korpusne vojne oblasti, zahtijevalo je i njihovo obezbjeđenje od iznenadnog neprijateljskog upada, kao i drugih raznih neprijateljskih diverzanata i špijuna. Radi toga su, pored partizanskih jedinica koje su čuvale i slobodnu teritoriju, od prvih dana rata postojale i tzv. seoske straže pri mjesnim, opštinskim, kotarskim i okružnim NOO-ima. Njihov osnovni zadatak bio je da čuvaju društvene objekte od važnosti za NOB i da obezbjeđuju i obavještavaju stanovništvo od iznenadnog neprijateljskog napada.

Formiranjem komandi područja i komandi mjesta, formirane su čete i samostalni vodovi partizanskih straža. Njihova jačina zavisila je od broja objekata koje je trebalo obezbjeđivati, što se vidi iz priloženog pregleda, kao i brojno stanje komandi područja za drugu polovinu 1944. godine.

Pored već navedenih napomena o dužnostima partizanskih straža, njihovi konkretni zadaci bili su regulisani specifičnostima svake područne teritorije koju su obezbjeđivali i značaja objekata koje su čuvale. Od formiranja do kraja rata njima je bila pokrivena cijela slobodna teritorija, tako da su svojim rasporedom i zadacima sačinjavale srž bezbjednosnog sistema. Partizanske straže su izvršni organi komandi područja i mjesta obezbjeđivale vojno-teritorijalne komande, ustanove, bolnice, radionice, skladišta i dr. Kontrolisale su puteve i objekte na njima, te obezbjeđivale stanovništvo sela, mjesta i gradova. Vodile su borbu protiv ubačenih neprijateljskih grupica, diverzanata i neprijateljskih špijuna i izviđača. Suzbijale su nezakonitu trgovinu (šverc) i neprijateljsku propagandu. Tjesno su saradivale sa jedinicama za specijalne zadatke, a kasnije i sa jedinicama KNOJ-a. Vodile su borbu s okorijelim dezerterima, pljačkašima i svim destruktivnim elementima, koji su se pojavljivali na slobodnoj teritoriji.

Čete partizanskih straža su, pored ostalog, izvršavale i borbene zadatke, kao: kontrolisale su i branile pojedine pravce, obezbjeđivale bokove i neposrednu pozadinu operativnih jedinica, kada se nađu na njihovoj teritoriji, a stalnim patroliranjem i noćnim zasjedama uspješno su se suprotstavljale ubacivanju neprijateljskih grupa i pojedinaca, na slobodnu teritoriju, koji su imali zadatak da vrše diverzije, izviđaju i napadaju politička, vojna i partizanska rukovodstva, NOO-e, bolnice, skladišta i druge objekte.

Takvim radom i zadacima partizanske straže oslobodile su operative jedinice mnogih zadataka na korpusnoj oslobođenoj teritoriji.

Radi vojno-stručnog i ideološko-političkog obrazovanja ljudstva partizanskih straža, organizovana su česta predavanja, koja su držala starije čete i komande mjesta. Na tim predavanjima, kursovima i seminarima sticali su osnovna znanja iz djelokruga njihovog rada i zadataka, kao i znanja iz istorije radničkog pokreta i NOB u cilju što uspješnijeg obavljanja zadataka.

PREGLED BROJNOG STANJA VOJNIH PODRUČJA, BROJA ČETA PARTIZANSKIH STRAŽA I NJIHOVO
BROJNO STANJE VOJNE OBLASTI 4. KORPUSA

VOJNO PODRUČJE — VP	Avgust 1944.			Septembar 1944.			Oktobar 1944.			Decembar [^] 1944.			Januar 1945, [^]		
	Brojno stanje VP	Broj četa	Brojno stanje stražara	Brojno stanje VP	Broj četa	Brojno stanje stražara	Brojno stanje VP	Broj četa	Brojno stanje stražara	Brojno stanje VP	Broj četa	Brojno stanje stražara	Brojno stanje VP	Broj četa	Brojno stanje stražara
Banijsko	1403	5	440	1559	7	583	1616	7	590	1753	7	604	1850	7	530
Bihaćko /	503	4	360	731	5	406	759	5	380	963	6	334	970	6	310
1. kordunaško	971	5	290	1112	5	300	1129	6	340	1316	6	341	1290	7	332
2. kordunaško	591	4	327	635	6	421	746	6	413	1105	6	322	1093	6	311
Karlovačko	311	3	141	406	4	160	476	5	175	597	5	180	644	6	180
Turopoljsko-posavsko	341	6	222	750	6	422	889	6	428	1172	6	314	959	5	314
Zumberačko	419	3	138	486	3	160	649	5	290	850	5	330	811	6	322
S V E G A :	4534	30	1963	5679	36	2452	6264	40	7756	2616	41	2425	7617	43	2299

Napomena: 1. Brojno stanje stražara je od ukupnog brojnog stanja područja.

2. Izvor podataka: Zbornik, tom 5, knj. 33, 34, 35, 37, 38, dok/str. 13/70, 1/7, 42/188, 58/275 i 19/95.

Početak 1945. godine na području Vojne oblasti 4. udarnog korpusa NOVJ radilo je 6 obavještajnih sektora na kojima je bilo uspostavljeno 67 obavještajnih punktova. Pri Vojnoj oblasti ovog korpusa obrazovan je i Odsjek za zaštitu naroda koji je vodio brigu o redu i sigurnosti na oslobođenoj teritoriji korpusne oblasti. Šef tog odsjeka bio je kapetan Mile Ljepović. Dobro organizirana obavještajna služba na oslobođenoj teritoriji korpusne Vojne oblasti stvarala je povoljne uslove" za daljnji razvoj narodnooslobodilačke borbe i uopće za rad i život konačnog oslobođenja zemlje, kada partizanske straže prerastaju u Narodnu miliciju.

Saradnja sa narodnooslobodilačkim odborima

Parolom »Svi na front — sve za front« obezbjeđeno je *uzajamno* povjerenje i stalna saradnja štabova partizanskih jedinica na frontu i organa narodne vlasti sa stanovništvom u pozadini, odnosno na slobodnoj teritoriji, uz punu podršku pristalica NOB na neoslobođenim područjima. Uzajamnost odnosa između vojnopozadinskih vlasti i NOO-a ogledala se svakodnevno i na skoro svim poljima rada. Međutim, saradnja je najviše dolazila do izražaja za vrijeme sjetve, kosidbe, žetve, za vrijeme prodora neprijatelja na slobodnu teritoriju i za vrijeme raznih nepogoda, haranja zaraznih bolesti, vremenskih nepogoda i slično. Zatim, tu pripada i saradnja za vrijeme održavanja različitih kampanja na terenu, bilo da su ih sprovodile civilne ili vojne vlasti, kao što su izbori, razne akcije, sanacija uništenih sela nakon neprijateljskih razaranja i niz drugih zajedničkih akcija i zadataka.

Tokom NOB operativne jedinice 4. korpusa su za vrijeme sjetve, žetve i spremanja žita obezbjeđivale slobodnu teritoriju od neprijateljskih upada i pljačke žita i tako stvarale uslove za nesmetan rad naroda i NOO-a na njivama. U operativnoj zapovijesti Štaba 8. kordunaške udarne divizije u osiguranju žetve i vršidbe, u ljeto 1943. godine, pored ostalog stoji:

»Naša kordunaška divizija, nakon dugih i teških ali uspješnih borbi u Lici, vratila se ponovo u svoje rodne krajeve. Došavši ovdje stavili smo sebi u zadatak da zaštitimo usjeve i ostalu ljetinu našem narodu od onih zlikovaca koji su progonili i na njivama ubijali radni narod, ne davši im obrađivati svoja polja, a međutim ti isti zlikovci voljni su oduzeti narodu ono što je pod najtežim okolnostima i najvećim mukama spremio za sebe i svoju vojsku...⁵⁵²

Tako je bilo i na ostalim sektorima slobodne teritorije 4. korpusa. Za vrijeme žetve i spremanja žita organi komandi područja pružali su pomoć NOO-ima i narodu u radu, tako da su u područnim radionicama pripremali mašine i alatke, osposobljavali kola za transport hrane, a borci umjesto pušaka uzimali su u svoje ruke plugove, motike, kose, srpove, uzde i radili u poljima i selima od jutra do mraka. Isto tako, NOO-ima su ustupana prijevozna sredstva područja za prijevoz i

spremanje hrane i davanja na uslugu područnih magazina i sudova za spremanje žita.

Osim pomoći oko srpemanja hrane, iz pozadinskih četa i radionica formirane su kombinovane ekipe koje su radile na podizanju raznih bajti, vršile adaptaciju i izvodile razne opravke na terenu NOO-a. U kampanji na suzbijanju zaraznih bolesti Komande područja, su, sa svojim zdravstvenim organima, obilazile sela radi vršenja dezinfekcije odjeće, posteljine i stambenih zgrada. Osim toga, izrađivani su novi, dezinficirani postojeći klozeti, škole i svinjci, liječeni oboljeli i održavana predavanja o higijeni i mjerama zaštite zdravlja u selu.

Narodnooslobodilački odbori su, sa svoje strane, pomagali Komandama područja i mjesta u obavljanju hitnih i složenih zadataka oko mobilizacije ljudstva, prikupljanja boraca koji su samovoljno napustili svoje jedinice, sakupljanju hrane za bolnice i sličnim akcijama. NOO su pružali pomoć i oko transporta hrane i evakuacije ranjenika i materijala. Zahvaljujući takvom radu i povezanosti između Komandi područja i njenih izvršnih organa sa NOO-ima mogli su se izvršavati i veći poduhvati bez zastoja i po planu.

Takva saradnja i zajednički rad na izvršavanju krupnih zadataka donosili su objema stranama obostrane koristi. Tako je i Korpusna vojna oblast, preko svojih izvršnih organa, Komandi područja, pružala veliku pomoć NOO-ima u njihovom razvoju i učvršćenju. Pri tome je bilo očigledno da je nova vlast, koja se stvarala kroz NOO-e bila, čvrsta i da ima punu podršku naroda, a pogotovo NOV i POJ.

Samo takvom saradnjom i povezanošću između fronta i pozadine i pored velike neimaštine, gladi i razaranja, bilo je moguće opstati, bilo je moguće stvoriti i učvrstiti slobodnu teritoriju, izgraditi NOO-e, kao organe nove narodne vlasti i dovesti narod do uspješnog završetka NOR-a. U svemu tome posebnu ulogu imala je Komunistička partija Jugoslavije.

PARTIJSKO-POLITIČKA I DRUGA DJELOVANJA U JEDINICAMA 4. KORPUSA NOVJ

Rad organizacije KPJ i SKOJ-a

Sa kapitulacijom bivše Jugoslavije kapitulirale su i razne građanske i političke partije. Ostala je KPJ sa Titom na čelu, koja je organizovala i povela narode i narodnosti Jugoslavije u NOB protiv okupatora i domaćih izdajnika. Početkom oružanog narodnog ustanka CK KPJ zauzeo je stav da se u svim partizanskim jedinicama obrazuju partijske ćelije, sa zadatkom da rade na njihovom jačanju i moralno-političkom učvršćivanju. Partijske organizacije, koje su imale zadatak da u naseljenim mjestima, selima, opštinama i gradovima regrutuju borbene seljake, radnike, vojnike, intelektualce, organizovale su se na principu jedan partizanski odred — jedna ćelija, jedna četa — jedna ćelija, koje su se vezivale za partijska rukovodstva na terenu.

Po formiranju NOP odreda sa više bataljona, kasnije brigada i divizija, ostao je isti princip sve do kraja rata, jedna četa — jedna ćelija. Ako je ćelija bila brojnija djelila se na vodove. Od komunista, koji su radili u štabovima, formirala se štabska ćelija. U sistemu rukovođenja formirani su bataljonski biro i partije, te odredski, brigadni i divizijski partijski komiteti. Do kraja 1941. godine sekretari su bili politički komesari, a zatim do kraja rata zamjenici političkih komesara čete, bataljona, brigade, koji su bili profesionalni partijski radnici. Bataljonski biro, brigadni i divizijski komiteti bili su koordinatori i usmjerivači partijske aktivnosti u bataljonu, brigadi i diviziji.

Formiranjem divizija postavljeni su i divizijski partijski komiteti, koje su sačinjavali zamjenik političkog komesara brigada i politički komesar divizije, koji nije mogao biti sekretar komiteta, već je biran iz redova zamjenika političkih komesara brigade. Komiteti su bili i stalna veza između divizije i matičnih okružnih komiteta Partije. Za svoj rad odgovarali su CK KPH i divizijskoj partijskoj konferenciji. I brigadni i divizijski partijski komiteti svoje izvještaje slali su CK KPH, od koga su dobijali i sve potrebne materijale, te instrukcije i direktive za rad. Izvještaji su uglavnom bili sledećeg sadržaja: organizaciono pitanje, opšti politički rad, kulturno-prosvjetni rad, rad po vojnim pitanjima, rad sa SKOJ-em^ rad na terenu, vaspitno-teorijski rad (učila se istorija SKP(b) i dr. U Štabu divizije i Štabu korpusa formirane su štapske ćelije koje su radile kao i svaka druga ćelija, a sačinjavali su je komandant, politički komesar, načelnik Štaba i načelnici, referenti rodova i službi. Za jedinice pri Štabu formirana je prištapska partijska ćelija.

Pored brigadnih komiteta, čiji je sekretar bio zamjenik političkog komesara brigade, djelovali su i politički odjeli (politodjeli), koje su činila tri člana: sekretar za organizaciona partijska pitanja, političko-prosvjetni rad i rad sa SKOJ-em. Prema instrukciji CK KPJ politodjeli su bili organi NOV za politički rad u vojnim jedinicama. Organizovani kao instruktorski organi CK KPJ za partijsko organizovanje, opštepitički rad, propagandni i kulturno-prosvjetni rad, imali su zadatak da učvrste i ojačaju partijsku organizaciju, raščiste sva nejasna pitanja, shvatanja i pojasne političke stavove, učvrste partijsku liniju i politički uticaj naše Partije i ožive i partijsku i općepolitičku aktivnost. Rad politodjela odnosio se na:

- organizaciju partijskog rada u brigadi,
- općepolitički i propagandni rad u brigadi,
- rad sa partijskim organizacijama na terenu,
- organizovanju pozadine uz pomoć, saglasnost i kontrolu brigadne partijske organizacije.⁵⁵³

Politodjeli se, po pravilu, nisu miješali u nadležnost komandovanja, ali su usklađivali komandovanje sa političkom linijom i karakterom NOB. Pružali su pomoć partijskoj organizaciji u jedinicama i ostvarivali saradnju sa partijskom organizacijom i drugim organizacijama NOP-a na području boravka.

Krajem 1943. godine, odlukom CK KPJ, ukinuti su brigadni politodjeli, a uvedeni divizijski koji su, za razliku od prethodnih imali više članova. I dalje su u svome radu ostali instruktorski organi CK KPJ, kome su podnosili izvještaje, odnosno pokrajinskim CK. Sa divizijskim komitetom bavili su se organizacionim pitanjima, usmjeravali svoju aktivnost na pravilno postavljanje mjesta i uloge partijske organizacije u jedinicama, pružali pomoć po svim sektorima rada: politički, prosvjetni, kulturni, omladinski i dr. Krajem 1944. godine ukinuti su i politodjeli divizija, a uvedeni su pomoćnici politkomesara divizije (Milan Omazić — 7. divizija, Stevo Ilić — 8. divizija, Dušan Livada — 34. divizija, Adem Hercegovac — UOG).

Pored organizacije KPJ u svim jedinicama 4. korpusa djelovala je i organizacija SKOJ-a, koja se razvila na bazi organizacije SKOJ-a sa operativnog područja Korpusa, a koje je početkom oružane borbe okupila omladinu na akcionoj platformi borbe protiv okupatora, za odbranu nacionalne nezavisnosti i slobode zemlje. Već 1941. godine, pod rukovodstvom Pokrajinskog komiteta SKOJ-a Hrvatske, djelovali su okružni komitet SKOJ-a Korduna i Like, a u toku 1942. i 1943. godine^ organizuje se i OK SKOJ-a za Gorski kotar i Hrvatsko primorje, te za Žumberak i Pokuplje.

Prema raspoloživim podacima, krajem 1942. godine u okrugu Banije bilo je 148 aktiva (grupa) SKOJ-a sa 1.385 članova, 162 odbora omladine sa 6.930 omladinaca i 4.650 pionira, u okrugu Karlovac—117 skojevskih aktiva (grupa) sa 881 članova SKOJ-a, a u omladinskoj organizaciji bilo je blizu 4.000 omladinaca, u okrugu Lika—127 aktiva (grupa) SKOJ-a sa 925 članova, i u omladinskoj organizaciji 7.284 omladinaca, a u savezu pionira bilo je 10.435 pionira.

Na osnovu direktive OK SKOJ-a, od 23. 8. 1941. godine, u partizanskim četama formirani su aktivni SKOJ-a sa sekretarom na čelu, koji su bili u vezi sa rukovodstvom SKOJ-a na terenu. Iskustva organizacije SKOJ-a iz rada u partizanskim odredima, prenijeta su u novoformirane brigade i divizije. Do kraja 1942. godine SKOJ je bio organizovan tako da je u svakoj četi radio aktiv SKOJ-a (7—10 članova); u bataljonu-bataljonski biro SKOJ-a, koga su sačinjavali sekretari četnih aktiva SKOJ-a, sa sekretarom na čelu koji je obavezno bio član Partije, kako bi uspješno prenosio stavove organizacije KP i pred partijskom organizacijom bio odgovoran za rad SKOJ-a.

Razvojem jedinica i organizacije SKOJ-a došlo je do formiranja brigadnih i divizijskih komiteta SKOJ-a. U brigadnom komitetu SKOJ-a bili su sekretari bataljonskih biroa. On je bio vezan za pokrajinski, odnosno okružni komitet SKOJ-a, kome je slao i izvještaje o svome radu. Ukidanjem, krajem 1944. godine, politodjela divizije, u divizijama se imenuje rukovodilac SKOJ-a, koji je bio i član divizijskog partijskog komiteta, koji je, takođe, podnosio izvještaje o svome radu pokrajinskom, odnosno okružnom komitetu SKOJ-a.

⁵⁵⁴ Arhiv, IHRPH, Fond OK SKOJ-a Banije, kut. 20; 8. *kordunaško divizija*, HAK, str. 246, *Kotar D. Lapac u NOR-u 1941-45*, HAK, str. 315.

Osnovni zadaci organizacije SKOJ-a bili su: podizanje političke svijesti mladih partizana, stalno učvršćivanje i podizanje svjesne discipline, organizacija kulturno-prosvjetnog rada, opismenjavanje nepismenih, mobilizacija mladih za pomoć Partiji i njihov prijem u Partiju, veza sa omladinom na terenu gdje jedinica boravi. Jedan od glavnih zadataka bio je jačanje i razvoj organizacije SKOJ-a iz koje su nicali hrabri i dobri borci i mladi rukovođeci kadrovi. Osnovni oblik rada odvijao se na sastancima aktiva četnih omladinskih konferencija.

Politička i kulturno-prosvjetna djelatnost

Za rukovođenje političkim radom u NOV uspostavljena je odlukom CK KPJ početkom jula 1941. godine, funkcija političkih komesara. Počev od voda, gdje je bio politički delegat u svim jedinicama i ustanovama (škole, kursevi, bolnice, baze i dr.), postojali su politički komesari bataljona, brigade, divizije, korpusa i armije, kao i u jedinicama rodova i službi. Komandiri i komandanti, politički delegati i politički komesari bili su ravnopravni i zajednički su rješavali pitanja iz života i rada jedinice, s tim što je rukovođenje borbom bila dužnost komandira i komandanta, a odgoj ljudi je prvenstveno bio zadatak političkih delegata i politkomesara.

Politički komesari su, po pravilu, bili iskusniji partijski kadrovi, za koje je drug Tito rekao:

»Politkomesar je delegat Partije u vojsci. Njegova dužnost je opšte-politička, propagandna djelatnost među svim partizanima u jedinici (tu spadaju kako politički tako i kulturno-prosvjetni i vaspitni rad), briga o ljudima u vojsci (zdravstvena, prehrambena, preko sanitetskog i intendantskog aparata), opšta kultura rada u ispunjavanju zadataka i dužnosti, i najzad odgovoran je za borbenu sposobnost i moralno-politički nivo svoje jedinice... Dužan je da svoju agitacionu-propagandnu djelatnost, uz pomoć partijske organizacije i svih partizana razvija i u narodu na terenu na kome se odred kreće...«

Oslanjajući se na partijsku i skojevsku organizaciju i političke organe, oni su organizovali i ostvarivali politički, propagandni, prosvjetni i vaspitni rad u jedinicama neposredno preko predavanja, konferencija, mitinga, štampe, kulturno-zabavnih, analfabetskih tečajeva i dr. U prvim danima NOR-a bili su odgovorni i za rad partijske organizacije u jedinici, međutim, zbog razvoja borbe i složenosti zadataka, oslobođeni su tih zadataka, te se krajem 1941. godine uvode zamjenici političkih komesara od čete pa naviše, koji su neposredno rukovodili partijskom organizacijom. Od aprila 1944. godine naziv zamjenik političkog komesara menja se u pomoćnika političkog komesara, a krajem 1944. godine, kao što je već rečeno, pomoćnika političkog komesara dobile su i divizije.

Njihov rad je uvijek bio usmjeravan i planiran prema pitanjima koja su aktualna u datom vremenu. Tako je npr. program političkog rada jedinica 8. divizije za januar 1943. godine bio slijedeći:

1. a) Kampanja za vojničko i političko jačanje divizije
- b) Kampanja po izborima za NOO i stvaranje pozadine;
2. AVNOJ — značaj i popularizacija;
3. Izdajnička i izbjeglička Jugoslovenska vlada u Londonu, sa najvažnijim momentima s tim u vezi;
4. Izdajničko i reakcionarno vodstvo HSS i NOB.⁵⁵⁵ (Kao materijal služio je list Borba, Vjesnik, Narodno oslobođenje i brošure koje je izdao agitprop).

Za period od 23. februara do 23. marta 1943. godine, opet u duhu nove situacije, politički program rada jedinica 4. korpusa bio je posvjećen SSSR-u i Crvenoj Armiji, i to:

1. Postanak i razvitak Crvene Armije;
2. Popularizacija SSSR-a kao predvodnika u borbi protiv fašizma i zaštitnika malih naroda;
3. Uređenje Sovjetskog Saveza i najznačajniji zaključci Vrhovnog Sovjeta;
4. NOVJ i Crvena Armija u borbi protiv njemačkog fašističkog okupatora.⁵⁵⁶

Kako je politička djelatnost bila prilagođena vremenu i jedinicama vidi se i iz političkog programa jedinica Unske operativne grupe, od 28. marta 1944. godine;

1. Položaj Muslimana u staroj Jugoslaviji i NOB-u;
2. Cilj borbe, organizator i njen rukovodilac;
3. Muslimani u SSSR (vjera, brak, kulturno i ekonomsko stanje);
4. Naši neprijatelji (Švabe, ustaše, četnici, domobrani i strana reakcija);
5. Naši saveznici (SSSR, Amerika, Engleska i porobljeni narodi);
6. Moskovska i Teheranska konferencija;
7. Odluke zemaljskih vjeća i 2. zasjedanja AVNOJ-a, i
8. Politička situacija.⁵⁵⁷

Pored političkog rada, od prvih formiranih partizanskih jedinica, pa kroz cio NOR, bio je posebno dobro organizovan i uspješno se razvijao kulturno-prosvjetni i agitacioni-propagandni rad, kao i izdavačka djelatnost.

Kulturno-prosvjetno obrazovanje i organizovanje zabavnog života bilo je od posebnog značaja za opšte obrazovanje i kulturno uzdizanje boraca i starješina i tim pitanjima posvjećivala se posebna pažnja. Počelo se još 1941. godine, osnivanjem kulturno-prosvjetnih odbora u četama i bataljonima, od 3. do 7 članova, kao rukovodećih organa i kulturno-prosvjetnog i zabavnog rada, preko kojih su komande, štabovi i politički organi usmjeravali rad analfabetskih tečajeva i čitalačkih grupa, organizaciju predavanja, izdavanje zidnih i džepnih novina i si.

Za političko-propagandni rad i organizaciju kulturno-prosvjetnog rada u jedinicama, a i na terenu boravka, pri štabovima brigada

⁵⁵⁵ Zbornik, tom 9, knj. 3, str. 32. ^

Isto, knj. 5, str. 491.

⁵⁵⁷ Isto, str. 689.

obrazovale su se i kulturne ekipe koje su radile prema uputstvima političkih komesara, a pripremale su kulturne priredbe, zborove i manifestacije. Usavršavanjem i razvijanjem kulturno-prosvjetne djelatnosti, polovinom 1943. godine dolazi do ukidanja kulturnih ekipa, a pri štabovima brigada formiraju se agitpropi (agitacioni-propagandni organi) za političko-propagandni i kulturno-prosvjetni rad, koji su se više bavili izdavačkom djelatnošću. Pod neposrednim rukovodstvom politkomesara, a uz pomoć partijske i skojevske organizacije, agitpropi su organizovali razne kurseve, mitinge, usmene novine, priredbe, zabavne večeri, brigadne horove, dramske i recitatorske sekcije, što je omogućilo razvijeniju političku propagandu i kulturno-prosvjetni rad u jedinicama.

Značajnu ulogu u održavanju i usmjeravanju rada političkih organa imala je i izdavačka djelatnost u jedinicama 4. korpusa, u okviru koje je izdano hiljade stranica teksta, crteža i drugih ilustracija, od kojih treba istaći: Vojni vjesnik — izdanje Štaba 4. korpusa; divizijska izdanja: Uvijek naprijed — 6. divizije; Divizijske novosti, Bilten takmičenja — 7. divizije; Kordunaška divizija, Naše novine — 8. divizije. Sve brigade, bataljoni, čete pa i neki vodovi, izdavali su svoje novine.

Pojavljivali su se pod različitim imenima («Bombaš», «Narodne novine», «Rafali», «Granata», «Plotuni», «Udarnik», «Mitrалjezac», «Osvetnik», «Partizan», «Zvijezda», «Preporod», «Reč omladine», «Juriš» itd), a džepne novine po pravilu, pod istim naslovom. Izdanje jedinica 4. korpusa NOVJ ukazuju na impresivnu brojku od 454 naslova (58 brošura i 396 naslova novina). Pored toga postojala su i posebna izdanja knjige i brošure. U njima su objavljivani članci najviših političkih rukovodilaca NOP-a. Štampani su u dobro organiziranim štamparijama na području Petrove gore, na Kordunu, u Bijelim potocima i Kamenskom, u Lici, te na području Partizanske Drežnice, na ciklostilu, šapirografu i pisačkoj mašini i često su bili ilustrirani. Ta brojnost novina, brošura, knjiga ukazuje na posebno interesovanje boraca za pisanu riječ, pa se iz cjelokupne novinske građe mogu donijeti i objektivniji zaključci o organiziranosti, jačini i stepenu razvoja korpusa, odnosu boraca prema narodu i obratno. Kroz štampu korpusa može se pratiti i ratni put njegovih jedinica.

Političkoj, kulturno-prosvjetnoj i vaspitnoj djelatnosti u ratnim jedinicama i pored niza teškoća i stalnih borbi posjećivala se posebna pažnja, što se vidi i iz naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ od 13. decembra 1944. godine, kojom je regulisana organizacija propagandnog i kulturno-prosvjetnog rada u NOVJ. Prema toj naredbi u korpusima su formirana propagandna odeljenja, koja su imala odsjek za političku propagandu i kulturno-prosvjetni odsjek sa sekcijama: a) za opšte obrazovanje, b) za analfabetske tečajeve, c) za umjetničku djelatnost, zatim odsjek za štampu, filmsku sekciju i fotografsku sekciju.⁵⁵⁸

Pri štabovima divizija i štabovima brigada organizovani su propagandni odsjeci sa sekcijama — za političku propagandu, za kulturno-

-prosvjetno vaspitanje, za štampu i foto-filmsku sekciju. U bataljonima i četama formirani su kulturno-prosvjetni odbori, čije su grane djelatnosti bile: politička propaganda, opšte obrazovanje, analfabetski tečajevi, štampa, organizacija pozorišnih grupa, pjevačkih i recitatorskih horova.

Pored borbenih zadataka brojno jake partijske i skojevske organizacije, bile su nosioci političke i kulturno-prosvjetne djelatnosti, što se vidi i iz statističkih podataka za određeno vrijeme. Stanje dana 27. aprila 1944. godine: 7. divizija (samo za četiri brigade) — od 3.012 boraca i starješina imala je 1.484. organizovana i to 709 članova KP, 168 kandidata za KP i 606 članova SKOJ-a. Osmo divizija, 10. oktobra 1944. godine, od 5.626 boraca i starješina, imala je 1.724 organizovana, od kojih 831 član KP, 180 kandidata za KP i 713 članova SKOJ-a. U Unskoj operativnoj grupi, u junu 1944. godine, od 916 boraca i starješina bilo je 58 članova KP, 9 kandidata za KP i 42 člana SKOJ-a. U 34. diviziji tada je bilo 509 članova SKOJ-a. (Za ostale jedinice 4. korpusa, za to vrijeme, nedostaju podaci, a one su, takođe, imale brojne partijske i skojevske organizacije).

Prema naprijet iznijetog kratkog presjeka političkog, kulturno-prosvjetnog i vaspitnog djelovanja, proizlazi da su politički organi, divizijski partijski komiteti, politodjeli u brigadama i divizijama, brigadni partijski komiteti, bataljonski partijski biro, četne ćelije, organizacije KP i SKOJ-a, te kulturne ekipe, agitpropi, kao i bogata izdavačka djelatnost štabova i jedinica 4. korpusa, bili osnovni politički utemeljitelji sveopćeg narodnooslobodilačkog karaktera i smisla našeg NOB. To je bila idejno-politička snaga i traser politike KPJ, politike bratstva i jedinstva u jedinicama 4. korpusa NOVJ.

Školovanje i osposobljavanje kadrova

Kao što su partijsko-politička i vojna rukovodstva organizovala, razvijala i usavršavala partijsko-političku, kulturno-prosvjetnu i vaspitnu djelatnost, radi obuke i podizanja partijsko-političke i kulturno-prosvjetne svijesti i znanja boraca i starješina, od prvih dana NOR-a naročita pažnja se, takođe, posvećivala i vojnostručnoj obuci boraca i starješina. To posebno ako se ima u vidu da su omladinci bili bez vojne naobrazbe, a ostali bez ratnog iskustva i da je malo bilo sposobnih vojno-stručnih kadrova za rukovodeće dužnosti — komandire i komandante. Oni su se morali birati iz redova boraca i putem kurseva i škola usavršavati za određene dužnosti. To stoji i u pismu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 1941. godine, upućeno GŠH, u kome se, pored, ostalog, kaže: »Za komandire i komesare birati hrabre, sposobne, odane drugove, dakle najbolje koje je borba iznijela«. Takvi prvi kadrovi bili su članovi KP koji su se stavili na čelo ustaničkih masa kao komandanti i komesari partizanskih jedinica.

Početno osposobljavanje kadrova za jedinice koje su ušle u sastav 1. korpusa Hrvatske i kasnije 4. korpusa NOVJ, mnogo je olakšalo i prisustvo CK KPH, GŠH i drugih rukovodećih tijela NOP-a Hrvatske, na operativnom području korpusa, koji su već svojim prisustvom is-

poljivali svoj uticaj na izbor kadrova i njihovom osposobljavanju. Zahvaljujući tome, već 21. februara 1942. godine, u Kordunu (s. Gornji Budački) počela je sa radom prva oficirska škola GŠH — prva škola u NOVJ — u toku NOR-a, koju je u prvoj klasi pohađalo 68 slušalaca iz Banije, Korduna, Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Od početka do kraja rata, na užem području, postojala je slobodna teritorija, čime su stvoreni uslovi za organizovanje raznih kurseva i škola za obuku kadrova. Dobra okolnost bilo je i prisustvo većeg broja dobrovoljaca španskog građanskog rata, koji su svoja vojna i politička iskustva prenosili na kadrove i primenjivali u našim uslovima.

U partizanskim jedinicama bio je i veći broj podoficira bivše jugoslovenske vojske (i manji broj oficira), kao i rezervnih podoficira i oficira, a uspješnim razvojem NOV-a, na stranu NOVJ prelazili su podoficiri i oficiri iz domobranstva, a ponekad i kompletne jedinice. To su bili povoljni uslovi da se rukovodeći vojni kadrovi brže usavršavaju i osposobljavaju za svoje dužnosti. Šta više, značajna kadrovska pomoć pružena je od 1942. godine i drugim područjima, jer se radilo o kadrovima sa već stečenim borbenim iskustvom.

Vojnostručnim osposobljavanjem kadrova, putem kurseva i škola, počelo se intenzivnije poslije savjetovanja u Stolicama, početkom oktobra 1941. godine, kada je uslijedilo i uputstvo Vrhovnog štaba »Plan nastave za one koji nisu služili vojsku«. Njime je bila predviđena obuka u rukovanju oružjem, borbena obuka i obuka u rušenju i izvođenju sabotaza. Na osnovu tog uputstva GŠH i štabovi jedinica razrađivali su svoje planove za obuku boraca i starješina. Zatim su uslijedila i druga uputstva Vrhovnog štaba, kao »Uputstvo kako se brani i oslobađa naseljeno mjesto», »Kako se drži, brani oslobođeni teritorij«.

Prema operativnim izvještajima štabova brigada i divizija vidi se da je najmasovniji oblik vojnostručnog usavršavanja kadrova bio putem sastanaka, savjetovanja, konferencija, analize akcija i borbenih postupaka, te izučavanjem direktiva i uputstava viših štabova. Komanda Korduna i Banije, u decembru 1941. godine, daje instrukciju o nastupnom i odstupnom maršu, instrukciju kakav treba da bude starješina u vođenju borbe, te o ličnoj i kolektivnoj odgovornosti i dr. Štab 4. korpusa izdaje veći broj sličnih instrukcija 1942, 1943. i 1944. godine i daje taktičke zadatke koje su štabovi divizija rešavali usmeno ili pismeno. U slobodnom vremenu na terenu su se sa jedinicama izvodile vodne, četne i bataljonske vježbe. Sve su to bile mjere preduzimate za stalno stručno osposobljavanje kadrova radi njihovog uspješnog rukovođenja jedinicama u borbi.

Formiranjem 1. korpusa NOV Hrvatske, odnosno 4. korpusa NOVJ, počelo se sa organizovanijim školovanjem i vojno-političkim obrazovanjem kadrova, putem kurseva i škola. Od oktobra 1943. godine počela je sa radom vojna škola 4. korpusa, u kojoj su se na kursovima školovali desetari i vodnici iz partizanskih odreda sa operativnog područja korpusa. Kursevi su trajali od 15 do 20 dana, a broj slušalaca na jednom kursu bio je od 30 do 40, pa i više. Na kursovima

je izučavana taktika, strojevo pravilo, nastava gađanja iz naoružanja, topografija i politička nastava.

Osim kurseva koji su se održavali u okviru vojne škole 4. korpusa, pri Štabu korpusa održavali su se i drugi kursevi. U intendanturi korpusa održavan je niži intendantski kurs za kadrove do intendantata brigade, u trajanju od 20 do 25 dana, sa 20—35 slušalaca, a sastojao se od pet tečajeva. Računsko-knjigovodstveni kurs radio je od maja 1943. godine, takođe u trajanju od 20 do 30 dana. Činila su ga četiri tečaja, sa po 30 slušalaca. Za pripremu referenata saniteta brigada i rukovodilaca bolnica organizovan je, sredinom 1944. godine, sanitetski podoficirski kurs u trajanju od 30 dana, a činilo ga je pet tečajeva sa po 15—20 slušalaca. U okviru sanitetske službe radio je od polovine 1944. godine i kurs za apotekarske pomoćnike i apotekare u bolnicama, u trajanju od dva mjeseca.

U toku 1944. godine, pri Štabu 4. korpusa, povremeno su održavani i kraći kursevi: šifrantski, šoferski, saobraćajni i dr. Tu su se osposobljavali stručnjaci — borci, koji su radili pri štabovima brigada i divizija i jedinicama pri Štabu 4. korpusa. U korpusnoj vojnoj oblasti bili su razni kursevi za potrebe ^pozadinskih jedinica i ustanova.

Pored kurseva pri Štabu 4. korpusa održavani su i kursevi pri štabovima brigada i divizija i Unske operativne grupe. Na tim kursevima obučavani su komandiri pješadijskih vodova i desetari, a bio je i manji broj rodovskih kurseva za artiljeriju, inžinjeriju. Prema izvještajima štabova divizija održani su sljedeći kursevi:

— Pri štabu 6. divizije — kurs za komandire i vodnike. Slušalaca ima 39 (mart 1944.)⁵⁵⁹

— U izvještaju 8. divizije, od 28. septembra 1944. stoji: »28. septembra svršio je podoficirski kurs na kome je bilo 56 slušalaca. Kurs je dao vrlo dobre rezultate.«⁵⁶⁰

— Prema izvještaju 7. divizije od 6. marta 1944. godine: »U brigadama se održavaju kursevi za desetare i vodnike, a kod štaba divizije kurs za vezu. U divizionu je završen kurs za vojne i političke rukovodioce po vojnoj struci.«⁵⁶¹

— U izvještaju 7. divizije, od 24. avgusta 1944. stoji:

»Podoficirski kursevi održavaju se svakog mjeseca, a zatim se navodi da pri komandi postoje kursevi za vodnike i desetare, za četne i bataljonske bolničare, a i veterinarski kurs za marvene bolničare.«

Tih nekoliko podataka, prema izvještajima štabova divizija i drugih operativnih jedinica, govore da su kursevi za pješadijske komandire vodova i desetara, a povremeno i za neke rodove, održavani u svim divizijama 4. korpusa od proljeća 1943. godine, skoro svakog mjeseca (ako je operativna situacija dozvoljavala), a trajali su od 15 do 25 dana, sa brojem polaznika od 30 do 70. Kurseve je usmjeravao Štab 4. kor-

⁵⁵⁹ Zbornik, tom 5, knj 13, str. 403.

⁵⁶⁰ Isto, knj. 33, str. 471.

⁵⁶¹ Isto, knj. 25, str. 73.

⁵⁶² Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 404.

pusa pomoću jedinstvenog plana i programa nastave, koji je dostavljan svim štabovima divizija.

Kao što je iznijeto, pri Štabu 4. korpusa i štabovima divizija i brigada radili su kursevi za desetare, komandire vodova, zamjenike komandira četa, te povremeni kursevi za potrebe rodova (art. inž. veza) i službi (sanitet, veterina, saobraćaj, inst. si.).

Školovanje kadrova za oficirske dužnosti — komandire četa, komandante bataijona i brigada — vršeno je u vojnim školama Glavnog štaba Hrvatske. Poslije prekida, prve oficirske škole GŠH u Kordunu, zbog neprijateljske ofanzive 18. marta 1942. godine, obnovljena je 1. maja 1942. godine u Korenici, gdje je počeo drugi kurs, koji je pohađalo 90 slušalaca. Početkom juna 1942. godine škola je premještena u D. Lapac, gdje je rad nastavio niži tečaj — komandanti bataljona i brigada. Od februara do oktobra 1942. godine niži tečaj te škole završilo je pet klasa sa 334 slušaoca, a viši tečaj tri klase sa 57 slušaoca, uglavnom sa teritorije 1. operativne zone Hrvatske (buduća teritorija 1. korpusa Hrvatske).

U novembru 1942. godine Vrhovni štab NOV i POJ preuzeo je oficirsku školu GŠH, koja je radila do početka četvrte neprijateljeve ofanzive kada je rasformirana. Period od februara do novembra 1942. godine, sa oficirskom školom GŠH i školom VŠ, predstavlja prvu etapu organizovanja školovanja rukovodećih vojnih kadrova ne samo u Hrvatskoj, već i u Jugoslaviji.⁵⁶³

U aprilu 1943. godine Glavni štab Hrvatske ponovo je formirao oficirsku školu, koja je počela sa radom početkom maja 1943. godine u oslobođenom Otočcu. U školi su radila dva tečaja za školovanje opštevojnog kadra — pješadijski smjer. Pored te škole Glavni štab Hrvatske je u julu 1943. godine naredio da se formiraju i tečajevi za obuku kadrova pojedinih rodova vojske, koji su kasnije prerasli u samostalne škole. Tako je osnovana i prva artiljerijska oficirska škola.

Nakon kapitulacije Italije je intenzivirano školovanje kadrova zbog novih partizanskih jedinica i predstojećih, složenijih operacija koje su se izvodile brigadama, divizijama i korpusima. U Hrvatskoj je nastavila sa radom oficirska škola GŠH, u kojoj su postojali viši i niži tečaj za pješadijske oficire, niži i viši tečaj za artiljerijske jedinice, specijalistički kursevi za rukovodioce veze u brigadama i divizijama i tečajevi za PA, PT i minobacačke baterije. Kasnije su formirani i kursevi za pojedine vrste specijalista u jedinicama veze.

Kada se govori o kadrovima i njihovim vojno-stručnom obrazovanju ne može se zanemariti da je iz sastava 4. korpusa odlazio ne mali broj kadrova u druge jedinice NOVJ i u Hrvatskoj i van njene teritorije, o čemu se govori i u izvještaju Štaba 4. korpusa od 4. avgusta 1944. godine. Kaže se:

»Iz našega korpusa otišli su mnogi kadrovi na razne dužnosti... Otišlo je dosta viših oficira, a znatno je smanjen i politički kadar... Pristupili smo uzdizanju novih kadrova...«

⁵⁶³ Dokumenta u vezi oficirske škole GŠH nalaze se u Arhivi VII — kut. 102 i 103 V, kut. 123. i 124, kut. 124 A, kut. 125 i 126, kut. 427, kut. 915 A i 919 A.

Na području gdje je stvoren i gdje je djelovao 4. korpus NOVJ izrastao je velik broj viših komandanata i politkomesara svih nivoa komandovanja, mnogo generala (126 do kraja 1987. godine), narodnih heroja (oko 140), političara i istaknutih boraca, koji su dali značajan doprinos za oslobođenje i razvoj naše zemlje. Četvrti korpus bio je rasadnik kadrova naše NOV i kovačnica bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti.

Rad vojnog pravosuđa

Uspostavljanju vojnog pravosuđa, do formiranja, 1. korpusa NOVH, novembra 1942. godine, odnosno 4. korpusa NOVJ, predhodila je organizacija, rad i iskustvo vojnog pravosuđa u već do tada formiranim partizanskim jedinicama na teritoriji operativnog područja korpusa.

Na oslobođenom Kordunu, u selu Ostrožin kod Vrginmosta, sreski NOO — kirinsko-sjeničarski donio je 14. decembra 1941. godine »Ostrožinski pravilnik«, temeljen na Okružnici br. 3 Centralnog komiteta KPH od septembra 1941. godine. U njemu se kaže; »Narodna vlast odlučuje o narodu i vojsci. Vojsku uzdržava i pomaže, brine za narodnu ishranu, liječenje, odgoj, sudstvo i upravu«. ⁵⁶⁴ U posebnoj dijelu, o sudstvu, govori se u 29 tačaka o čitavom procesu, od utvrđivanja delikta do veličine kazne ovisno o kompetenciji pojedinih NOO-a. »Stranka koja je suđena po sreskom odboru može ponoviti sud kod istoga također u roku od 15 dana u slučaju ako je pribavila nove dokaze«.

Taj dokument ima posebno značenje jer regulira odnos partizana i narodne vlasti. Tačno se precizira da partizani ne smiju nikoga hapsiti bez dozvole NOO-a, a ni suditi na »svoju ruku«. Ako bi partizan učinio nepravdu civilu, on ga ima pravo tužiti odboru koji će partizanu suditi u prisustvu komandira i komesara, a ako civilno lice »ošteti ili napadne partizana«, partizan će ga tužiti preko svog komandira nadležnom NOO-u, koji će civilu suditi u prisustvu partizanovog komandira i komesara. Pravilnik regulira i pitanje manjih grešaka. Za manje greške partizanu sudi njegov starješina, a za veće prestupe NOO, u prisutnosti komandira. Partizanski štabovi imali su u nadležnosti suđenje ustašama, špijunima i drugim neprijateljima NOB-a, bili oni vojnici ili civili.

Ostrožinski pravilnik je u svijest ljudi na Kordunu usadio vjeru i povjerenje u organe narodne vlasti. Primjenjivao se na oslobođenom području kotara i šire i bio je poštovan od naroda i vojnih štabova na čitavom Kordunu. Simbolizirao je čvrstinu i postojnost nove narodne vlasti i njenu riješenost da radi po zakonskim propisima, koje stvara sam narod, preko svojih predstavnika. Pravilnikom je regulirana pomoć NOB-i, zaštita ugroženih, pravilniji nacionalni odnosi, borba protiv korupcije i dr. Pravna sigurnost i demokratičnost prilikom rješavanja

⁵⁶⁴ Dr Đuro Zatezalo, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941-1945*, HAK, Karlovac 1978, str. 84 i 85.

svoga toga vrlo uvjerljivo govore kako je na Kordunu bila brzo shvaćena i prihvaćena linija KPJ.⁵⁶⁵

Do polovine 1942. godine rad i nadležnosti vojnopravosudnih organa regulisan je naredbama i uputstvima CK KPH, okružnih komiteta KPH, GSH i komandi NOP odreda Like, Korduna i Banije, kojima su regulisani postupci rada jedinica i sudova, ukazano na djela koja su zabranjena, štetna i za koja se počinioci kažnjavaju. Navode se i kažnjiva djela: izdaja NOB, pljačka, nasilje, osvjeta nad nedužnima, špijunaža, nedisciplina, prodaja namirnica neprijatelju, prisvajanje ratnog plijena, dezerterstvo, zlostavljanje zarobljenika. Presude su donosili sudovi koji su još tada bili različito formirani, sa različitim nazivom: vojni sud, narodni sud, partizanski vojni sud.

Do formiranja 1. operativne zone Hrvatske, juna 1942. godine, razvojem i jačanjem partizanskih jedinica došlo je i do organizovanja, postojanja i djelovanja vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, kao i organizovanja narodne vlasti i drugih društvenih organizacija mjesnih, opštinskih, kotarskih i okružnih narodnooslobodilačkih odbora, komiteta, a time i do organizovanijeg rada pravosudnih organa i u vojsci i na terenu civilnih vlasti. Došlo je i do razgraničavanja nadležnosti između vojnih i civilnih pravosudnih organa. Do tada su sve predmete, uglavnom, presuđivali vojni sudovi.

Razvojem NOB i formiranjem prvih partizanskih brigada formiraju se i vojni sudovi brigada, tako da u drugoj polovini 1942. godine, do formiranja 1. korpusa NOVH, pored vojnih sudova partizanskih odreda i vojnih područja, djelujući vojni sudovi brigada. Njihov rad i nadležnost regulisan je Uputstvom Štaba 1. operativne zone Hrvatske, koje je 9. novembra 1942. godine dostavljeno svim jedinicama na teritoriji zone (Lika, Kordun, Banija). Zahvaljujući dotadašnjim rezultatima rada vojnih sudova u brigadama, partizanskim odredima i komandama vojnih područja, vojnopravosudni organi nastavili su rad bez većih poteškoća u novoformiranom 1. korpusu NOVH. Formiranjem korpusa dolazi i do jednoobraznog i usklađenog rada vojnopravosudnih organa, koji je regulisan naredbama i uputstvima VŠ, GSH i Štaba 1. korpusa, umjesto, kao do tada, užeg vojnopolitičkog rukovodstva.

Po formiranju 1. korpusa NOVH, Glavni štab Hrvatske je 17. decembra 1942. godine, razradio i svim potčinjenim jedinicama dostavio »Uputstvo o radu vojnih sudova«.⁵⁶⁶ Ono je napisano na osnovu tri naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ koje su se odnosile na organizaciju i rad vojnih sudova: Naređenje o formiranju vojnih sudova (objavljeno u Biltenu VŠ, dvobroj za decembar 1941. i januar 1942. godine), Statut proleterskih brigada (mart 1942.). O organizaciji pozadinskih vojnih vlasti (septembar 1942.). Uputstvo je dostavljeno Štabu 1. korpusa, štabovima svih brigada preko Štaba 6, 7. i 8. divizije i komandama vojnih područja, s ciljem da se obezbjedi jedinstvena organizacija vojnog pravosuđa, koji su bili organi NOV. Tim uputstvom regulisana je i njihova nadležnost. U slučajevima kada je bataljon odvojen i djeluje samostalno u njemu se mogao formirati vojni sud.

⁵⁶⁵ Isto, str. 85.

⁵⁶⁶ Zbornik, tom 5, knj. 10, str. 162.

Za razvoj vojnih sudova treba istaći i naredbu Vrhovnog štaba NOV i POJ, od maja 1943. godine, kojom su formirani sudovi časti, koji su sudili oficirima NOVJ.⁵⁶⁷ Oni su formirani pri štabovima brigada, divizija i grupe NOP odreda, kao i pri Štabu 4. korpusa. Imali su tri člana: politkomesar brigade, divizije, odreda ili korpusa, kao stalni član, i dva oficira, kao povremeni članovi, a koji su bili iz redova svih oficira koji su potpadali pod nadležnost tog suda. U nadležnost suda časti, kod štaba brigade, ulazili su svi oficiri dotične brigade, a u nadležnost suda časti kod divizije, grupe NOP odreda, odnosno korpusa, ulazili su svi oficiri štaba i oficiri jedinica i ustanova koji su bili neposredno pod komandom štaba dotične divizije, štaba grupe NOP odreda, odnosno štaba korpusa. Kazne suda časti su bile: skidanje sa položaja, lišenje čina i smrtna kazna, a postajale su izvršne tek posle osnaženja suda časti pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

U drugoj polovini 1943. godine potvrđen je sastav sudova pri štabovima brigada i vojnih područja, takođe od tri člana: predsjednik suda politkomesar, jedan od komandanata bataljona i jedan od boraca. U slučaju kada je bataljon odvojen i udaljen od brigade, imao je svoj sud, čiji je politkomesar bataljona bio predsjednik suda, članovi jedan komandir čete i jedan borac. U partizanskim odredima bio je isti sastav kao i u brigadi, dok je pri komandi vojnog područja predsjednik suda bio zamjenik komandanta područja, a članovi: komandant mjesta, na čijem je sektoru kažnjivo djelo učinjeno i jedan borac iz te komande mjesta. Tada je i pri Štabu 4. korpusa uspostavljen vojnosudski odsjek, koji je obezbjeđivao organizaciju i kontrolu rada vojnih sudova u jedinicama 4. korpusa. Formiranjem korpusne vojne oblasti, 7. marta 1944. godine, formiran je i pri njoj vojnosudski odsjek, koji je bio ovlašćen da preispituje presude vojnih sudova komandi vojnih područja.

Poslije drugog zasjedanja AVNOJ-a, a u duhu njegovih odluka, došlo je do reorganizacije vojnog sudstva, koje je regulisano Uredbom Vrhovnog komandanta Tita, od 24. maja 1944. godine.⁵⁶⁸ Tom uredbom ukinuti su svi dotadašnji vojni sudovi, a formirani: vojni sudovi korpusa, vojni sudovi korpusnih vojnih oblasti i viši vojni sud. Vojni sud korpusa sačinjavala su sudska vijeća koja su se formirala pri štabu svake divizije. Predsjednik vojnog suda korpusa bio je i predsjednik suda korpusne vojne oblasti. Takva organizacija ostala je do kraja rata.

Vojni sudovi 4. korpusa NOVJ radili su u teškim ratnim uslovima, koji su na operativnom području 4. korpusa bili karakteristični po neviđenim zločinima i zvjerstvima okupatora, njemačke i talijanske vojske i domaćih izdajnika, ustaša i četnika. Vršena su masovna ubijanja pokolji, paljevine čitavih sela, pljačka narodne imovine i dr. Radeći na liniji KPJ, koja je trasirala i politiku sudstva u NOB-u, vojni sudovi su, uz pomoć štabova, komandi jedinica, i ustanova, uspješno izvršavali svoje zadatke.

Zbornik, tom 2, (Bilten VŠ), str. 273.

Arhiv VII - kut. 15a, reg. br. 2168\7.

Pored navedenih izvora podataka, korišćen je i rad puk. Petra Malobabića, *Razvoj i rad vojnog pravosuđa u 1. korpusu NOVH (4. korpus NOVJ)*, — Zbornik br. 17, HA Karlovac, 1. korpus NOVH, str. 672.